

ORIGINAL RESEARCH PAPER

The development of in-between spaces in houses during Qajar and Pahlavi I period based on changes of value *

Paria Aliakbari ^{1,} , Shadi Azizi ^{2, **} , Mozaïen Dehbashi Sharif ^{2,}

¹ Ph.D. Candidate in Architecture, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urbanism, Tehran Central Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

² Assistant Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urbanism, Tehran Central Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

Article History:

Received 2022/01/15
Revised 2022/03/26
Accepted 2022/06/08
Available Online 2023/12/27

Keywords:

Johnson's Theory Values
In-Between Space
Human Interactions
Houses of Qajar and Pahlavi I Period

Use your device to scan
and read the article online

Number of References

47

Number of Figures

9

Number of Tables

6

Extended ABSTRACT

BACKGROUND AND OBJECTIVES: Every culture provides human patterns in various time periods which determine activities, achievements and social responsibilities of people. These cultural patterns and values influence individuals' lifestyles and guide their actions. Consequently, the formed values of traditional societies undergo transformation as global social changes and revolutions redefine societal norms. In this process, the values with which people lived their lives for years and then formed their physical environment are replaced with some new values and patterns. Therefore, it can be said that space matters in understanding the changes and social developments that have taken place in the society in the space-time dimension. In order to see the changes that have taken place in the society, one must pay attention to its physical appearance in order to understand the root of the transformation in the structures of the society. Architecture and the city can be considered as elements that are affected by the societal conditions, effectively illustrating and manifesting societal changes. One of the most important causes of spatial changes are the social changes. According to social psychologists and sociologists, social changes influence societies in both materialistic and non-materialistic aspects. This study aims to explore non-materialistic aspects, particularly changes of value, and their materialistic effects on spaces, focusing specifically on in-between spaces.

METHODS: The methodology used in this study is qualitative in nature, with an exploratory-historical and post-analytical logic. The exploratory-historical logic explores historical contexts to understand societal mechanisms and approaches. Meanwhile, the post-analytical logic examines current societal mechanisms and approaches and constructs hypothetical models to explore underlying relationships. Data collection for this study involved gathering information from various sources, including bibliographic research, as well as primary and secondary resources such as images and documents.

FINDINGS: Values of a society reveal the culture and beliefs of a nation which can directly impact the form and structure of its built environment. As a result, in-between spaces, as semi-public and semi-private spaces, carry several roles which are being affected by the values of their time. These values were transformed in Qajar period when the signs of modernity appeared in architecture. The findings highlight the emergence of new societal values, including socialization of women in society, rejection of polygamy among men, shrinking families (nuclear structure), separation between home and workplace, outburst of western goods

* This article is derived from the first author's doctoral thesis entitled "Analysis and Investigation of the Evolution Process of In-Between Spaces in Housing from Qajar to Pahlavi Era in Terms of Social Interaction in the Space", supervised by the second author and advised by the third, at Islamic Azad University, Tehran Central Branch.

** Corresponding Author:
Email: sha.azizi@iauctb.ac.ir
Phone: +98(912)2015052

Extended ABSTRACT

(new appliances of life, formation of new entertainment out of home, emergence of service jobs, individualism and independent lifestyles). The aforementioned factors have changed in-between spaces through some structural changes, so they formed new values and have changed the notions of in-between spaces, such as privacy, private area and personal spaces. Consequently, new forms of in-between spaces, such as balconies, pause areas, and horizontal divisions like stairways, have emerged to accommodate these evolving societal values.

CONCLUSION: The reciprocal relationship between space and social changes is evident in the two studied periods. During the Qajar and Pahlavi I period, the construction of new spaces and buildings that were not seen before in Iranian society, led to significant physical changes that mirrored evolving societal values. On the other hand, cultural connections with the West, educational trips, travel and printing of books and newspapers and other factors led to major changes in individual and social values. Consequently, the spaces within households, including crucial communication and intermediary areas, underwent transformations to accommodate the evolving needs of individuals, which differed noticeably from those of previous generations.

HIGHLIGHTS:

- Using “space-stage” approach in in-between space analysis causes caring about all social-spatial issues as well as human interconnections and actions.
- Johnson Theory considers the balance of a social system as the function of the compatibility between the society values and its environmental conditions. It also considers the change sources of a balanced social system as environmental and value changes
- According to Johnson’s theory, the most significant factors of value changes in societies can be the role of revolutions in neighboring nations, debilitating of religion, new educations, inventions innovations, etc. which have been influential in the transformation of personal and value changes of people in both Ghajar and Pahlavi I eras.

ACKNOWLEDGMENTS:

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-forprofit sectors.

CONFLICT OF INTEREST:

The authors declared no conflicts of interest.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Journal of Iranian Architecture & Urbanism (JIAU). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

HOW TO CITE THIS ARTICLE

Aliakbari, P.; Azizi, Sh.; Dehbashi Sharif, M., (2023). The development of in-between spaces in houses during Qajar and Pahlavi I period based on changes of value. *Journal of Iranian Architecture & Urbanism.*, 14(2): 345-365.

 <https://doi.org/10.30475/isau.2023.324828.1851>

 https://www.isau.ir/article_195207.html

سیر تحول فضاهای میانی در خانه‌های عصر قاجار و پهلوی اول بر مبنای تغییرات ارزشی *

پریا علی‌اکبری^۱، شادی عزیزی^{۲*}، مزین دهباشی شریف^۲

۱. دانشجوی دکتری معماری، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۲. استادیار، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

مشخصات مقاله	چکیده
تاریخ ارسال ۱۴۰۰/۱۰/۲۵	<p>هر فرهنگی، در هر دوره‌ی زمانی الگوهایی از انسان ارائه می‌دهد که فعالیت‌ها، موفقیت‌ها و وظایف اجتماعی افراد را مشخص می‌کند. افراد جامعه در قالب این الگوها و ارزش‌ها، طرح زندگی خود را می‌ریزند و آن را زیست می‌نمایند. بنابراین الگوها و ارزش‌های شکل‌گرفته در جوامع سنتی با توجه به تغییرات اجتماعی و انقلاب‌های رخ داده در جهان، تحت تأثیر قرار گرفته و دچار بازتعریف جدید می‌گردد. در این اتفاق ارزش‌های جدید، جایگزین ارزش‌ها و باورهایی می‌شوند که سالیان سال، افراد یک جامعه آن را زیسته و طبق آن محیط فیزیکی خود را شکل داده‌اند. بنابراین طبق نظر جامعه‌شناسان و روانشناسان اجتماعی، تغییرات اجتماعی می‌تواند اثرات مادی و غیر مادی بر جوامع داشته باشد، بدین منظور این مقاله قصد دارد با پرداختن به تغییرات ارزشی که بعد غیرمادی تغییرات خوانده می‌شود، به اثرات مادی (کالبدی) که بر فضا (در این مقاله فضای میانی) می‌گذارد، پی ببرد. روش تحقیق در این پژوهش از نوع کیفی، و به لحاظ هدف، تاریخی-تفسیری و منطبق تحقیق از نوع پس‌کاوی می‌باشد. نتایج تحقیق حاکی از آن است که با تغییر در ارزش‌های جامعه در عصر قاجار و پهلوی اول، ارزش‌های جدیدی جایگزین آن گشته‌اند که سبب تغییر در مفاهیم شکل‌دهنده فضای میانی همچون، حریمیت و حریم، خلوت و قلمرو شده و به واسطه این اتفاق تغییرات وسیعی در شکل (کالبد)، کارکرد و معنای این فضاها به وجود آمده است.</p>
تاریخ بازنگری ۱۴۰۱/۰۱/۰۶	
تاریخ پذیرش ۱۴۰۱/۰۳/۱۸	
تاریخ انتشار آنلاین ۱۴۰۲/۱۰/۰۶	
واژگان کلیدی	
نظریه جانسون	
ارزش‌ها	
فضای میانی	
تعاملات انسانی	
خانه‌های قاجار و پهلوی اول	

نکات شاخص

- دستاوردهای بهره‌گیری از رویکرد «فضا صحنه» در تحلیلات فضای میانی، سبب می‌شود، به کلیه مسائل اجتماعی-فضایی و همچنین تعاملات و کنش‌های انسانی توجه شود.
- نظریه جانسون، تعادل یک نظام اجتماعی را تابع درجه‌سازگاری بین ارزش‌های یک جامعه و شرایط محیطی آن جامعه می‌داند. او منابع تغییر یک نظام اجتماعی متعادل را دو عامل تغییر ارزش و محیط بیان می‌دارد.
- مهم‌ترین مولفه‌های تغییر در ارزش‌ها در جوامع طبق نظریه جانسون را می‌توان، به نقش انقلاب‌ها در جوامع همسایه، کم‌رنگ شدن مذهب، آموزش‌های جدید و اکتشافات و ابداعات جدید و دیگر موارد مطرح می‌باشند، که در دگرگونی ارزش‌های فرهنگی و فردی افراد در عصر قاجار و پهلوی اول بسیار تأثیرگذار بوده‌اند.

نحوه ارجاع به مقاله

علی‌اکبری، پریا؛ عزیزی، شادی و دهباشی شریف، مزین. (۱۴۰۲). سیر تحول فضاهای میانی در خانه‌های عصر قاجار و پهلوی اول بر مبنای تغییرات ارزشی، نشریه علمی معماری و شهرسازی ایران، ۱۴(۲)، ۳۶۵-۳۴۵.

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده نخست با عنوان «تحلیل و بررسی روند تحول فضاهای میانی در مسکن از قاجار تا پهلوی اول از منظر تعامل اجتماعی در فضا» می‌باشد که به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی انجام گرفته است.

* نویسنده مسئول

تلفن: ۰۹۸۹۱۲۲۰۱۵۰۵۲

پست الکترونیک: sha.azizi@iauctb.ac.ir

مقدمه

تأثیری مستقیم بر دگرگونی و تحول فضاهای میانی مسکن این دو دوره داشته است.

پیشینه پژوهش

در این قسمت از مقاله باید به چند مورد اشاره نمود، ابتدا مقوله فضا و فرایندهای اجتماعی، سپس مقوله فضای میانی می‌باشد.

در رابطه با فرایندهای اجتماعی و فضا در حوزه معماری همان طور که مارکوس (۱۹۹۳) عنوان می‌کند، بهترین بررسی انجام شده تا دهه ۹۰ از سوی محققینی بود که معماری را یک هنر می‌دیدند و بنابراین فاکتورهای اجتماعی را یک عامل حاشیه‌ای و در عین حال مهم تلقی کرده‌اند این اصل هنوز، در تاریخ و نظریه معماری مطرح است. اما در طی دهه‌های اخیر، بررسی‌های زیادی انجام شده‌اند که به سوالات اجتماعی از منظر معماری پرداخته‌اند و یا به سوالات معماری از یک منظر اجتماعی توجه کرده‌اند. تأثیر فزاینده‌ی مطالعات جنسیتی و فمینیستی، تأثیر نظریات پسا استعماری و گسترش نظریه عامل- شبکه منجر به انجام مطالعاتی شد که هدف آنها شناخته روابط میان ساختمان‌ها و نیروهای اجتماعی بوده است (Heynen, 2013). از شروع قرن بیستم معماری از سوی کارشناسان به عنوان رشته‌ای در نظر گرفته شده که عمدتاً به تولید فضا پرداخته است.

در کتاب‌ها و مقالات بسیاری، نظریه‌پردازان به بحث فضا و فرایندهای اجتماعی پرداخته‌اند که به برخی از آن‌ها به اختصار اشاره می‌شود. بیل هیلیر، در کتاب خود تحت عنوان «منطق اجتماعی فضا»، به رابطه بین عملکرد و معنای اجتماعی در ساختمان‌ها می‌پردازد و بیان می‌کند فرایندهای اجتماعی خلق‌کننده و ترتیب‌دهنده فضاهای معماری هستند (Hillier & Julienne, 1984). ماریا مندس، در کتابی تحت عنوان «معماری و دانش اجتماعی» به نقش بین فضا و اجتماع می‌پردازد و فضا را عاملی مهم در فرایندهای اجتماعی می‌داند (Mende & Teresa, 2017). هینن (۲۰۱۳)، نیز به تبیین رابطه بین فضا و فرایندهای اجتماعی در معماری و شهرسازی پرداخته است و صورت‌های برخورد اندیشمندان حوزه‌های مختلف به مقوله فضا و فرایندهای اجتماعی پرداخته و در نهایت مدل‌های پیشنهادی خود را ارائه نموده است.

اما مطالعات در حوزه فضای میانی در چند دهه اخیر از استقبال فراوانی برخوردار بوده است. در این مطالعات، فضای میانی به عنوان عنصر ارتباط‌دهنده معماری و شهر در مقیاس خرد و کلان شناخته شده و آن را دارای ویژگی‌های شکلی، کارکردی و معنایی می‌دانند (Belilan, 2008; Siahgoli, 2016). در پژوهشی دیگر به نقش فضای میانی در مسکن سنتی و معاصر پرداخته شده و به پیامدهای منفی حذف این فضاها بر زندگی انسان‌ها اشاره شده است (Sas-

تغییرات اجتماعی یکی از مهمترین مباحث مطرح شده در علوم اجتماعی است، که نظر بسیاری از پژوهشگران این حوزه را به خود جلب نموده است؛ به عبارتی، باید شرایط، شکل زندگی یا زمینه‌ی فکری و روحی سطح وسیعی از یک جامعه را دگرگون نماید، تا بتوان این پدیده را تغییر اجتماعی خواند، از مهمترین عوامل تغییرات در جوامع تغییر در ارزش‌های یک جامعه می‌باشد. ارزش حامل، باورها، اندیشه‌های یک ملت هستند که با گذر از نسلی به نسل دیگر می‌تواند تغییرات اندک یا وسیعی به خود ببیند. دگرگونی وسیع در ارزش‌های انسانی که عموماً در گذر از جامعه سنتی به صنعتی اتفاق می‌افتد و این دگرگونی خود را با تغییرات هنجاری نمایان می‌سازد، و روابط و کنش‌های اجتماعی را تنظیم می‌کنند که پیش از آن در جامعه حاکم نبوده است.

مطالعات نشان می‌دهند، پیش از عصر قاجار تغییرات با آهنگی ملایم‌تر انجام می‌شد و ارزش‌های جامعه گاهی با اندکی تغییر نسل به نسل پیش می‌آمد اما در عصر قاجار (عصر ناصری) به سبب مرادفات و ارتباطات بیشتر با دنیای غرب آهنگ تغییرات با سرعت بیشتری به جلو رفت و در عصر پهلوی اول به اوج خود رسید.

از نگاه جامعه‌شناسان، تغییرات اجتماعی اثرات مادی و غیر مادی بر جوامع دارند، یکی از مهمترین اثرات مادی آن تغییر در ساختار و کالبد جوامع می‌باشد، از طرفی یکی از اثرات غیر مادی آن را جامعه‌شناسان و انسان‌شناسان که علاقه بسیاری بر مطالعه آن دارند، تغییر و دگرگونی در راه و روش زندگی انسان‌ها در جوامع می‌دانند که نتیجه این اتفاق دگرگونی عمیقی در روابط و تعاملات اجتماعی بین انسان‌ها است. مطالعات مختلف در حوزه معماری و شهرسازی نشان می‌دهند، تغییرات وسیعی در ساختار و شاکله کلی برخی از انواع فضاهای معماری، به ویژه خانه‌ها در گذر از قاجار به پهلوی اول اتفاق افتاده است، بنابراین با تغییرات رخ داده در ساختار بناها، وجه مهم آن که فضای ارتباط‌دهنده بین درون (عرضه خصوصی) و بیرون (عرضه عمومی)، و ایجاد کننده سلسله مراتب فضایی که سبب تداوم فضایی می‌گشت نیز دچار دگرگونی شده است. بنابراین مطالعه این حوزه، یک لایه به خوانش و درک تحولات معماری و شهرسازی ایران اضافه خواهد نمود و سبب دانش‌افزایی در حوزه مطالعات معماری عصر قاجار و پهلوی خواهد شد.

بنابراین مهمترین سوال مطرح این است که، اولاً چه عواملی موجب تغییر در ارزش‌ها می‌گردد، ثانیاً تغییر در ارزش‌ها چه تأثیری بر دگرگونی فضاهای میانی در مسکن عصر قاجار و پهلوی داشته است؟ با توجه به فرضیه تحقیق به نظر می‌رسد، ارزش‌های تغییر یافته در گذر از عصر قاجار به پهلوی اول

می‌کند که تغییری است که قابل رؤیت در طول زمان به صورتی که موقتی و یا کم‌دوام نباشد، بر روی ساخت و یا وظایف سازمان اجتماعی یک جامعه اثر گذارد و جریان تاریخ آن را دگرگون نماید (Roc-cher, 2019: 30).

سیر تحول و ورود فضا به نظریات اجتماعی، معماری و شهرسازی

گذار از درک فضا به عنوان «فاصله میان اشیا» و یا «جایی برای اشیا»، به فضا به عنوان «تولید اجتماعی» در واقع، گذار از درکی مطلق و ذات‌گرا درباره فضا به درکی ارتباطی و برساختی از فضاست (Jilnits, 2014: 8-9). در این سیر تحول از فضا، سه دیدگاه فلاسفه نسبت به سایرین در ورود مباحث فضا به نظریه‌های اجتماعی از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند. این سه دیدگاه عبارتند از: ۱. موضع مطلق یا جوهری منسوب به دکارت و نیوتن^۳، موضع ربطی یا نسبی منسوب به لایبنیتس^۴، موضع معرفت‌شناختی منسوب به کانت (Afrogh, 2016: 35-36). با تمام تلاش‌های انجام شده در این مباحث و تبدالی که بین علم و فلسفه ایجاد شده سبب شده مقوله فضا راه خود را به علوم اجتماعی پیدا نماید و زمینه شروع بحث‌ها و نقادی‌های فلسفی تعدادی از فیلسوفان فضا و همچنین تدوین چارچوب‌های مفهومی جدید برای نظریه‌پردازی در حوزه‌های مختلف فضایی و اجتماعی واقع شود. سه دیدگاه مهم عبارتند از:

۱. فضایی: این دیدگاه در دهه‌ی ۶۰ بسیار مورد توجه جغرافیدانان قرار داشت و آنان معتقد بودند فضا قلمرویی منفعل و محیط و مقری برای اشیا و تعامل بین آنهاست. این فضا می‌تواند خالی باشد و موضوعات دیگر درون آن قرار گیرند. این دیدگاه در معماری با عنوان دیدگاه فضاپذیرنده مطرح می‌شود. در این دیدگاه هینن (۲۰۱۳) بیان می‌کند، فضا کم و بیش ظرفی خنثی است که مانند پس‌زمینه‌ای برای فعالیت‌های اجتماعی رفتار می‌کند؛ در این دیدگاه ویژگی‌های خود فضا را تعیین کننده نمی‌دانند و بر تاثیر ساز و کارهای اجتماعی و فرهنگی (مثل تحرکات سرمایه‌ای، روابط کاری، رشته‌های میان شاخه‌ای، تغییرات نمادین و ...) تاکید می‌نمایند. این دیدگاه در رشته‌های مردم‌شناسی و جغرافیای فرهنگی و همچنین نشانه‌شناسی کاربرد دارد. بنابراین، از شروع قرن بیستم معماری از سوی کارشناسان به عنوان رشته‌ای در نظر گرفته شده که عمدتاً به تولید فضا پرداخته است. از سوی دیگر، فضا نیز کسب و کار اصلی جغرافیا هم بوده است. اگر چه جغرافیدانان و معماران (با طراحان شهری) ضرورتاً در پی رسیدن به چنین هدفی نیستند، هنگامی که در مورد فضا صحبت می‌کنند، راهکارهای آنها برای رسیدن به این هدف، بسیار متفاوت هستند. معماری، اساس کارش بر پایه طراحی است و هدفش باز ساختن و باز شکل دادن به فضاست. جغرافیا در عوض، مبنای کارش تحلیلی است و در راستای شناخت و تشخیص

(sani, 2013). در مطالعات، بسیاری از محققان فضاهای میانی را به عنوان مفصل پیونددهنده درون و بیرون معرفی کرده‌اند (Rezakhani, 2014; Badiei, 2015). در هیچ یک از این مطالعات، به نقش فرایندهای اجتماعی و فضا توجه نشده است؛ اما می‌توان گفت این مطالعات، مقاله حاضر را در دسته‌بندی و بیان ویژگی‌های فضای میانی یاری رسانده است. مقاله حاضر، سعی دارد با نگاهی متفاوت به مسئله تغییرات در فضای میانی بپردازد.

مبانی نظری

با توجه به سوالات مطرح شده در مقاله، در این بخش می‌بایست سه بحث را با یکدیگر پیوند داد و رویکرد تحلیلی نوشتار حاضر را در ارتباط با رابطه فضا و تغییرات اجتماعی مطرح نمود و سپس ارزش‌های تاثیرگذار را طبق نظریه جانسون استخراج و سپس با مشخص نمودن فضاهای میانی در مسکن نقش ارزش‌ها را بردگرگونی این فضا مورد موشکافی قرار داد. شکل ۱، روند شکل‌گیری مبانی نظری را نشان می‌دهد.

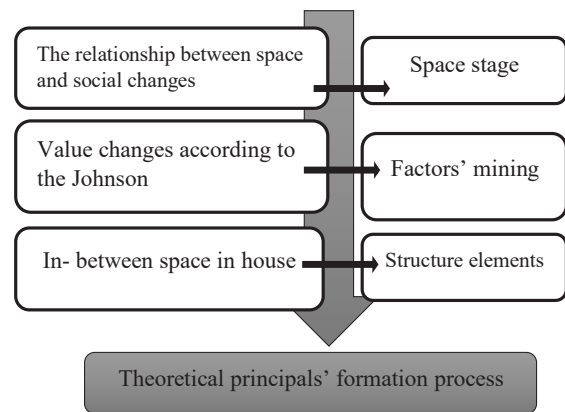

Fig. 1. The stages of theoretical principles of the Research

تغییرات اجتماعی^۲

تغییرات اجتماعی در میان سایر مباحث مرتبط با جامعه‌شناسی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، اهمیت بحث و تحقیق در این پدیده در قرن نوزدهم و بیستم در میان جامعه‌شناسان اوج گرفت. در ارتباط با تعریف مفهوم تغییرات اجتماعی، با توجه به این که کدام بعد آن در تعاریف اهمیت دارد، تعاریف متفاوتی می‌توان از آن به دست آورد. ویلبرت مور با توجه به الگوهای رفتاری و فرهنگی، تغییر اجتماعی را تغییر در ارزش‌ها و هنجارها تعریف کرده است (Moor, 2005). گیدنز تغییر اجتماعی را تنها در تغییر نهادهای اساسی جامعه در یک دوره معین می‌بیند. اما فارلی علاوه بر تغییر نهادها؛ تغییر در الگوی رفتار، روابط اجتماعی و ساختار در طی زمان مشخص را تغییر اجتماعی می‌نامد. در صورتی که گروهی دیگر از دانشمندان مانند مک آیور و پیچ صرفاً تغییر اجتماعی را بر حسب تغییر در روابط اجتماعی تعریف می‌کنند (Ghaffari & Ebrahimi, 2008: 18-20). روشه در تعریف تغییر اجتماعی، بیان

بر خلاف گذشته، تحلیل فضا تنها مختص به دیدگاه جغرافیدانان و نیز دیدگاه‌های مربوط به دورین مسی نیست. بلکه امروزه محیط‌های انسان‌ساخت و روابط اجتماعی موثر بر آنها و روابط متقابلی که درون آنها رخ می‌دهد، مورد بحث و تحلیل قرار گرفته است و جایگاه مطالعات بین رشته‌ای در پاسخ به سوالات و تحلیل‌های فضایی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شده است. بدین ترتیب، وجوه «مکانی»، «فضایی» و «اجتماعی» هر جامعه، در هر مقیاس، در هم تنیده، یکپارچه و تفکیک‌ناپذیر هستند.

با توجه به مطالب بیان شده در این مقاله فضا در رابطه با فرایندهای اجتماعی به عنوان یک صحنه خواننده می‌شود، که در تولید و بازتولید آن هم مسائل اجتماعی در اهمیت قرار دارد و هم تعاملات و رفتارهای انسانی. پاکزاد (۱۳۸۹)، معتقد است، فضا و تعاملات انسانی بر یکدیگر تأثیر متقابل دارند، همانطور که تعاملات انسانی فضا را تولید می‌کنند، فضا هم در شکل‌دادن به تعاملات نقش ویژه‌ای دارد. فکوهی در کتاب «انسان‌شناسی شهری» معتقد است، برای شناخت تعاملات انسان و کنش‌های او در فضا باید به زندگی روزمره آنها رجوع کنیم، انسان‌ها در فضا زندگی می‌کنند؛ یعنی رابطه‌ای پیوسته از کنش‌های متقابل با آن دارند: از آن تغذیه می‌شوند و آن را تغذیه می‌کنند؛ از آن تغییر پذیرفته و آن را تغییر می‌دهند (Fakuhi, 2018: 236). هانری لوفور، تولید فضا را تجربه حافظه تاریخی می‌داند و از سوی دیگر تجربه زندگی روزمره ما (Fakuhi, 2018: 236). او در کتاب «تولید فضا» از دیالکتیک سه‌گانه‌ای حرف می‌زند که به اختصار بیان می‌شود:

کنش‌های فضایی^۱، به جریان‌های فیزیکی و مادی (افراد، گروه‌ها یا کالاهای) که در فضا رخ می‌دهد و به شیوه‌ای ساخت می‌یابد تا این اطمینان فراهم گردد که زندگی اجتماعی همچنان تولید و بازتولید می‌شود. در این دیدگاه تولید و بازتولید و مناظر کلی، به شکل‌گیری اجتماعی اختصاص می‌یابد که شامل استفاده از انواع خاص ساختمان‌ها، فرم و ساختار چشم‌اندازهای شهری و نواحی اختصاص یافته برای اهداف یا کارکردهای ویژه است. فضا به طور دیالکتیکی از طریق کار روزمره به عنوان فضای انسانی تولید می‌شود.

بازنمایی‌های فضای^۱، گفتمانی در باب فضا و نظام‌های گفتمانی تحلیل فضا است؛ طراحی و برنامه‌ریزی و دانش‌های تخصصی که باعث می‌شود ببینیم دنیا چگونه تصور می‌شود یا چگونه دربارش فکر می‌شود. بازنمایی فضا، منطق و شکل دانش است، محتوای ایدئولوژیکی رمزها، تئوری‌ها و شرح مفهومی از فضا است که به مناسبات تولید ارتباط پیدا می‌کند.

فضاهای بازنمایی^۱، را می‌توان به مثابه گفتمان‌هایی بر روی فضا توصیف نمود. فضای

شرایط فضای کنونی است (Jacobs & Merriman, 2011).

۲. نفاذی: در دهه ۷۰، نظریه‌پردازان فضا را به طور مطلق نفی کرده و به تعبیر آنها تمام روابط و فرایندهای فضایی در واقع روابط اجتماعی‌اند که شکل فضایی پیدا کرده‌اند. از مهمترین نظریه‌پردازان این حوزه دورین مسی، آموزه دهه ۱۹۷۰ میلادی بود که فضا را یک ساخت اجتماعی می‌داند؛ یعنی فضا از طریق «روابط اجتماعی» و «اعمال مادی اجتماعی» شکل می‌گیرد (Massey, 2001: 255). این نوع تفکر بعدها، در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰م، مورد بحث بیشتری قرار گرفت و خمیرمایه‌ی بحث‌های اندیشمندان عرصه‌های دیگر، از جمله میشل فوکو^۲ (۱۹۸۶)، آنتونی گیدنز^۳ (۱۹۹۵)، پیروردیو^۴ (۱۹۸۵) و نقطه نظرات گرانقدر هانری لوفور (۱۹۹۱) گردید. این دیدگاه در معماری با عنوان دیدگاه فضا ابزار مطرح می‌شود، در این دیدگاه هینن (۲۰۱۳) بیان می‌دارد، که فضا به عنوان ابزار این توانایی را دارند که برخی رفتارها و اعمال مطلوب را در افراد ایجاد کنند. استفاده از معماری به عنوان یک ابزار برای تغییر جامعه، ایده‌های متداوم در میان مدرنیته‌گراها است. معماران مدرن امیدوار بودند که طرح‌های جدید آنها بتوانند عادات قدیمی را از طریق اعمال اشکال جدید، باز و شفاف، به دست فراموشی بسپارند. موافقان جنبش مدرنیسم در حقیقت شیفته‌ی این ایده آرمان شهری بودند که معماری می‌تواند تغییرات اجتماعی را تقویت کند. لوکوربوزیه نیز چنین دیدگاهی داشت.

۳. غیر فضایی: متفکرانی بودند که این گرایش را نپذیرفتند و موضع ربطی یا نسبی را اتخاذ کردند. در دهه ۸۰ مجدداً جغرافیا را مطرح کردند و جمله مهم دورین مسی را نیز مورد توجه قرار دادند و شد «اجتماع نیز یک سازه فضایی است» و اینکه فضا نیز تفاوتی ایجاد می‌کند. فضا یک سازه اجتماعی است؛ اما روابط اجتماعی نیز روی فضا بنا می‌شود. به گفته دیگر جامعه الزاماً به لحاظ فضایی ساخته می‌شود و سازمان فضایی جامعه در خصوص چگونگی عملکرد جامعه، نقشی ایفا می‌کند (Afrogh, 2016). دیدگاه نهایی در معماری با عنوان فضا صحنه مطرح می‌شود، این مدل، دو مدل قبلی را تقلیل می‌کند. یعنی خصلت ابزاری و گیرنده بودن فضا با هم ترکیب می‌شوند و استعاره صحنه نمایش جای آنها را می‌گیرد. آخرین مدل فکری، در حقیقت دو مدل اول را با یکدیگر تلفیق می‌کند. در راستای درک تشکیلات فضایی به عنوان صحنه‌ای که در آن زندگی اجتماعی رخ می‌دهد، تاثیر نیروهای اجتماعی بر الگوهای شهری و معماری به رسمیت شناخته می‌شود زیرا صحنه به عنوان نتیجه نیروهای اجتماعی دیده می‌شود. از سوی دیگر الگوهای فضایی به عنوان شکل دهنده و تقویت کننده پدیده‌های اجتماعی دیده می‌شوند (Heynen, 2013).

هنگامی که ارزش‌ها به معنی نادرست تلقی شدن خود محیط باشند. جانسون بر اساس آرای اصحاب کارکردگرایی، علت بقای جامعه را وحدت ناشی از ارزش‌های مشترک می‌داند. بنابراین در این نظریه، «ارزش» مفهوم کلیدی است. ارزش‌ها تعیین‌کننده اهداف جامعه‌اند و بین افراد جامعه همبستگی ایجاد می‌کنند (Kohen, 2002: 180).

ارزش

آنچه در این مقاله از تعریف «ارزش» مدنظر است، تغییر در اجزای نظام فرهنگی در سطح کلان و نظام شخصیت در سطح خرد هستند که تاثیر بسیاری بر الگوهای رفتاری و فکری افراد دارند و بنابراین در مسائل مختلف فردی و اجتماعی سهیم هستند. این تغییرات نه تنها در عرصه‌ی زندگی مادی و دستاوردهای تکنولوژیک مربوط به زندگی مادی انسان رخ داده، بلکه تغییرات گسترده‌ای در عرصه زندگی غیرمادی انسان، باورها، اعتقادات، ارزش‌ها، هنجارها و.. نیز به وقوع پیوسته است (Inglehart & Welzel, 2007).

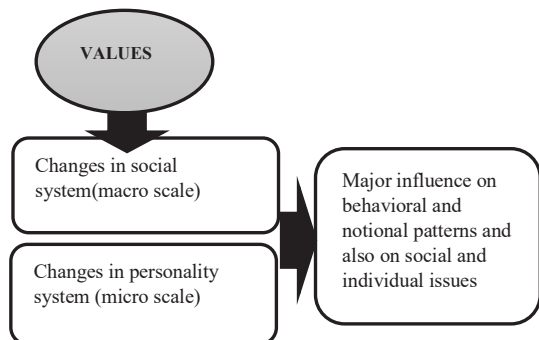

Fig. 3. Value system and its influence on both macro and micro scales

عوامل تغییر در ارزش‌ها در نظریه جانسون

جانسون، منابع خارجی تغییر در ارزش‌ها را می‌توان وسایل ارتباط جهانی، آثار بروز انقلاب در همسایگی یک جامعه، فعالیت‌های گروه‌های سیاسی بین‌المللی مانند احزاب کمونیست و .. بیان کرد. از دیگر نمونه تغییرات ارزشی که از تماس‌های فرهنگی حاصل می‌شوند، می‌توان مسافرت و تحصیل در خارج اشاره کرد که به تغییر در ارزش‌ها در دانشجویانی که به اروپا سفر کرده بودند، منجر شد. منابع داخلی تغییر را می‌توان، تغییر در ارزش‌ها که از ترقی و تعالی فکری و پذیرش تفکرات و کشفیات جدید ناشی می‌شوند، می‌داند و بیان می‌کند از جمله این تحولات می‌توان به جایگزینی حکام مذهبی توسط فرمانروایان سیاسی که کشورهای مسیحی و مسلمان در آغاز قرون جدید شاهد آن بوده‌اند، نام برد. تحولی که روش عقلایی فلاسفه‌ای نظیر فرانسیس بیکن^{۱۲} (۱۶۲۶-۱۵۶۱) در انگلستان و رنه دکارت^{۱۳} (۱۶۵۰-۱۵۹۶) در فرانسه در تفکرات مذهبی باقی مانده از قرون وسطی پدید آورد، از نمونه تغییر داخلی ارزش‌هاست. از دیگر منابع داخلی تغییر در

بازنمایی آنگونه که نیکسون (۱۹۹۱) آن را ترجمه می‌کند؛ فضای زیستی بلافصل، از فضای زندگی روزمره است، جایی که مجموعه پیچیده‌ای از عوامل دوگانه و کنش‌های متقابل ذهنی و اجتماعی وجود دارد (Lefebvre, 1991: 33-39).

زیمل (۱۹۹۷)، تولید فضا را نتیجه فعالیت‌ها و کنش‌های اجتماعی می‌داند که در یک بافت فضایی یا مکانی شکل می‌گیرد (Simmel, 1997). بنابراین با مطالعه زندگی روزمره افراد می‌توان تعاملات انسان‌ها و تغییرات اجتماعی را در جوامع شناسایی نمود. از طرفی تولید فضا یا مکان در دوره‌های مختلف تاریخی متفاوت بوده است بدین معنی که تغییر بازیگران، تغییر موقعیت‌ها تغییر عملکردها، ارزش‌ها نوع معیشت و روابط خانوادگی همگی بر تغییر فضای تولید شده اثرگذاری کرده‌اند (Fakuhi, 2018: 239).

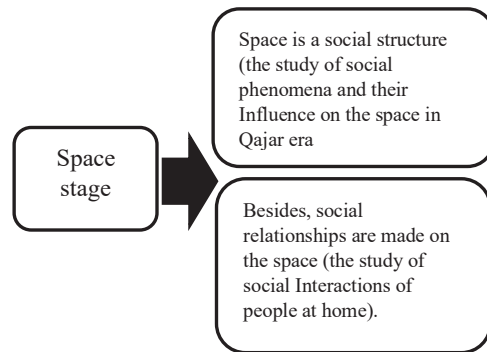

Fig. 2. Analysis technique in space stage process based on the studies

نظریه جانسون

جانسون، تعادل یک نظام اجتماعی را تابع درجه سازگاری بین ارزش‌های یک جامعه و شرایط محیطی آن جامعه می‌داند. زمانی که این شرایط دچار اختلال گردد، نظم و تعادل نیز مختل گردیده و شرایط برای تغییر و سازگاری فراهم خواهد شد. او منابع تحول را در دو گروه تقسیم‌بندی می‌کند: ۱. فشارهای محیطی؛ ۲. عدم موفقیت در دستیابی به ارزش‌های آرمانی که مورد قبول همگان باشد. براساس این روش، فشارها یا از برون نظام اجتماعی نشأت می‌گیرد یا از درون نظام اجتماعی و یا توسط تماس فرهنگی با خارج بروز می‌کند که موجب تحولات انقلابی می‌گردد (Aminzadeh, 2012: 24). بر این اساس، جانسون در کتاب خود، منابع تغییر یک نظام اجتماعی متعادل را به صورت خردتر در چهار مورد زیر بیان می‌دارد:

۱. منابع تغییر ارزش در خارج از نظام؛
۲. منابع تغییر ارزش در داخل نظام؛
۳. منابع تغییر شرایط محیطی در خارج از نظام؛
۴. منابع تغییر شرایط محیطی در داخل نظام (Johnson, 1980: 74).

برمینای نظر کارکردگرایان، یک نظام اجتماعی هنگامی دچار تغییر خواهد شد که ارزش‌ها نتوانند تغییرات محیط را توجیه کنند یا برعکس،

به خیابان، اتصال بنا به خیابان با استفاده از بخشی از فضای داخلی مانند حیاط مرکزی و وجود فضای باز میان خیابان و بنا مانند حیاط جلویی می‌باشد. توان (۲۰۰۱) از اصطلاح «فضاهای میانی» استفاده کرده و این فضاها را فضای میان ساختمان و خیابان معرفی کرده که نقش مهمی را در تعاملات اجتماعی و بروز رفتارهای اجتماعی دارند. توسلی (۱۳۹۵)، اسماعیل (۲۰۱۲) و ملکی و همکاران (۲۰۱۵)، اصطلاح «نیمه‌عمومی - نیمه‌خصوصی» را برای فضای میانی به کار می‌گیرند که از تعاریف آن می‌توان به احساس تملک و امنیت ساکنان، تعامل قلمروها، فضای متأثر از فرهنگ، باورها و تجربه گذشته‌ی ساکنان آن اشاره نمود. ملکی و همکاران (۲۰۱۵)، معتقدند فضای میانی می‌تواند فضای بین محوطه عمومی خارج از خانه و یک فضای خصوصی درونی دانست.

سالینجر (۲۰۰۰) از این فضا به عنوان «لبه‌ها (قلمروها)» یاد می‌کند، حال ورودی خانه‌ها، پیشخوان ورودی، حیاط جلویی یا پشتی و پیاده‌رو را عناصر تشکیل‌دهنده فضای میانی می‌داند که به سایر عناصر شهری متصل می‌شود (Salinger, 2000). کوپر (۱۹۸۶)، فضاهای میانی را «قلمرو» می‌خواند و ورودی (دالان و هشتی)، ایوان، حیاط یا هال ورودی (لابی) را فضای گذار از عمومی به خصوصی می‌داند. او همچنین عناصری همچون گیاهان در دو سمت ورودی، پیش‌آمدگی‌های کوچک ورودی یا سکوه‌های انتظار و مسیره‌های ورودی را برای عرصه‌بندی‌های فضایی را عنوان می‌کند (Coper, 1986). حائری (۱۳۸۸)، اجزای فضای میانی را شامل حیاط (عرصه خصوصی)، دالان، هشتی، ورودی و بن‌بست‌های اختصاصی یا یک هشتی که به چند خانه راه دارد، اشاره کرده است. ایوان امروزه در این فضاها در قالب فضاهایی همچون بالکن و تراس در بناها نقش‌آفرینی می‌کنند (Haeri, 2018: 202). در جدول ۱، تعاریف و ویژگی‌های فضای میانی آورده شده است.

فضاهای میانی در خانه

خانه‌های سنتی در ایران به صورت فضاهای بسته و نیمه‌باز در اطراف یک حیاط مرکزی شکل می‌گیرند. از آنجا که نگاه فضاهای خانه به حیاط می‌باشد، ارتباط با بیرون از طریق طی نمودن سلسله مراتب از درون به بیرون انجام می‌گیرد، به بیانی حریم بصری و رفتاری و دسترسی میان کوچه و خانه وجود دارد که با فرهنگ درون‌نگرای افراد ساکن همخوان بوده است. به عبارتی خانه به عنوان یک عرصه خصوصی در تقابل با یک عرصه عمومی قرار دارد، آنچه که در این میان به عنوان مرز پیونددهنده عرصه خصوصی و عمومی خوانده می‌شود، بسیار مورد توجه و اهمیت است.

فضای میانی در مسکن، به واسطه ارتباطی که بین درون و بیرون بنا برقرار است، مشخص می‌شود. این ارتباط به زمانی برمی‌گردد که انسان برای در امان

ارزش‌ها را می‌توان عقاید و ابداعات جدید را عنوان کرد که آنچنان بر ساخت ارزشی جامعه اثر می‌گذارند که اختراعات تکنولوژیکی بر نحوه‌ی تطابق افراد با شرایط محیطی تاثیر می‌گذارند (Johnson, 1980: 74-75). با توجه به مطالب بیان شده طبق نظریه جانسون اگر عوامل ایجاد کننده تغییرات اجتماعی را در جامعه ایران به سه عامل اصلی طبقه‌بندی نمود (شکل ۴)، می‌توان با مطالعات این عوامل در جامعه عصر قاجار و پهلوی اول زیربخش‌هایی که باعث تغییرات در حوزه معماری و فضاهای میانی در مسکن این دوره شده‌اند را، استخراج نمود و مورد تحلیل قرار داد.

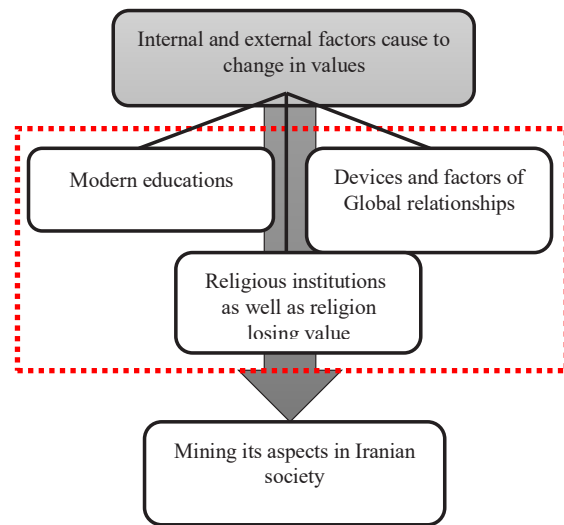

Fig. 4. Factors of change in Iranian society

مفاهیم، اصطلاحات و تعاریف فضاهای میانی

در نوشتارهای مختلف و طبق تعاریف نظریه‌پردازان این حوزه فضای میانی با تعابیر و اصطلاحات مختلفی بیان شده است، که به اختصار به برخی از آنها اشاره می‌شود. لو (۱۹۸۶)، آرنهیم و همکاران (۱۹۶۶)، این فضا را «فضای میانی» می‌نامند، که نقش آن تغییردهنده درون و بیرون می‌باشد. هیچر و ریچندرپ (۲۰۰۱) از این فضا به عنوان «آستانه» نام می‌برند که نقش انتقال، اتصال و عبور را بازی کرده و فضایی برای تبادل افکار و تعامل اجتماعی می‌باشد. یان گل (۱۹۹۶) از فضاهای میانی به عنوان «فضاهای واسط» یاد می‌کند، که فضایی بین ساختمان‌هاست و برای فعالیت‌های اجتماعی، اختیاری و ضروری می‌باشد. در جایی دیگر از «لبه‌های نرم» صحبت می‌کند و این محل را منطقه انتقالی، انتقال از منطقه خصوصی به عمومی، می‌داند. لیلیا بلیلان (۱۳۹۰)، از اصطلاح «بینابین» استفاده کرده و این فضا را سازمان‌دهنده و پیونددهنده مجموعه‌های معماری و شهری دانسته که نقش تفسیر، دریافت و تغییر را برعهده دارد.

نورالدین (۲۰۰۲)، فضای میانی را به جای فضاهای نیمه‌خصوصی و یا نیمه‌عمومی بیان می‌دارد. از نظر او فضای میانی ارتباط ساختمان با خیابان می‌باشد که شامل اتصال نماهای ساختمان به صورت مستقیم

Table 1. Definitions and features of in-between space

Theoretician	The applied terms In-between space	Critical points in theoretical opinion
Lou (1986) Arenheom (1966)	In-between space	changing factor of the relationship between inside and outside
Hitcher and Rechenderp (2001)	Threshold and border	These spaces function as transmitters and connectors
Lila Belilan (2010)	In-between space	This space function as organizer and connector between the architecture and urban system to interpret, analyze, perceive and change space
Yan Gol (1996)	Intermediate space	A space for social activities as well as Necessary and arbitrary activities
Yon Gol (2018)	Soft edges	border spaces, formed spaces for Interactions among people
Noredin (2002)	In-between space	Connecting the house façade directly to street, connecting the building to street Using a part of internal space such as Central yard, a space for interaction
Tavan (2002)	In-between space	Connector, builder of social interactions
Solincher (2000)	Edges	Edges and common surfaces function just as In- between spaces, connection of house to Street such as entrance hall, inputs, ...
Mandi Por (2003) Tavasoli (2017) Haneri (2010)	Semi-private/Semi-public	border between private and public spaces (Territories' interactions) The sense of possession and safety and a Space for togetherness and interact to one Another (Social interactions)
Esmael (2012) Maleki et. Al. (2015)		The space is influenced by culture, beliefs and Past experiences of its citizens
Kooper (1986)	Territory	The transition corridor from public to private
Feature In-between space		Appearance, functional and notional

هستند و گونه‌ای محرمیت در فضای آن جاری است. نمونه تعریف اول می‌تواند حریم ایجاد شده در ورودی بناهای معماری ایرانی باشد، پیرنشین خانه‌های مسکونی و ورودی‌های کم ارتفاع مساجد، به نوعی حریم ما بین فضای شهری و فضایی با کاربری خاص است و در نمونه دوم اندرونی و حیاط آن، دالان‌هایی با دسترسی غیرمستقیم به بنا، علاوه بر ایجاد حریم برای فضای دوم، معرف محرمیت باشندگان این فضا نیز هستند (Lafafchi, Jehandar, 2011: 6).

با توجه به مباحث مطرح شده در ارتباط با فضای میانی و در یک جمع‌بندی کلی می‌توان فضای میانی را در این مقاله را حد فاصل درون و بیرون معرفی نمود، که نقش پیونددهنده و جداکننده دو عرصه خصوصی و عمومی را بر عهده دارد و حمل‌کننده مفاهیمی چون محرمیت، حریم، قلمرو، تعامل اجتماعی و خلوت می‌باشد که خود را با نمودهای کالبدی چون حیاط، دالان، هشتی، ورودی، پیرنشین خانه، هشتی‌های اختصاصی چند بنا به نمایش می‌گذارد (شکل ۵).

روش پژوهش

فرایند پژوهش مبتنی بر روش تحقیق کیفی است، بلکه ماهیت پاسخ مبتنی بر شرح و درک رویدادهاست. برای انجام این کار از یک پرسش کلی شروع نموده است. منطق تحقیق از نوع پس‌گویی انتخاب شده است، در این منطق برای تبیین پدیده‌های قابل مشاهده و توالی‌های منظمی که بین آنها وجود دارد، دانشمندان باید بکوشند ساختارها و مکانیسم‌های حقیقی آنها را کشف کنند. از آنجا که ساختارها و مکانیسم‌ها نوعاً قابل مشاهده نیستند،

نگه داشتن خود از عوامل بیرونی و خطرآفرین ایجاد کرده است. ایجاد این ارتباط به واسطه معماری بود (Nooraddin, 2002: 44). مدنی‌پور (۱۳۸۷) معتقد است، درب ورودی خانه اولین جدا کننده و نیز ارتباط‌دهنده فضای درون و بیرون شناخته می‌شود، بنابراین طبق مطالب بیان شده، در مسکن هم فضای درونی و هم فضای بیرونی که به واسطه یک فضای میانی به یکدیگر متصل می‌شوند اهمیت ویژه‌ای دارند.

تیلور و برور معتقدند، فضاهای واقع در عرصه بیرونی خانه به این علت مهم هستند که اتفاقاتی که در فضاهای میانی بیرون خانه رخ می‌دهند، می‌توانند بر کیفیت زندگی افراد در خانه تاثیرگذار باشد و همچنین فضاهای میانی گذاری را بین فضای خصوصی در میان فضای عمومی ایجاد می‌کند که این عامل نیز در کیفیت زندگی افراد تاثیرگذار است (Taylor & Brower, 1985). مفاصل بین عرصه‌های متوالی یا مجاور، میزان جدایی آنها، ارتباط دقیق آنها با یکدیگر، نوع تحول و جابه‌جایی که بین آنها صورت پذیرد، صرفنظر از اندازه خاص عرصه‌ها یا شماره آنها اهمیت حیاتی دارد. با کاربست مفصل‌بندی و ایجاد شبکه‌ای از فضاهای هماهنگ و در عین حال متباین، زمینه عینیت یافتن مفاهیمی چون محرمیت، سلسله مراتب، مقیاس، قلمرو، سادگی، پیچیدگی، تمرکز و عدم تمرکز در محله فراهم می‌آید (Tavasoli, 2015: 32). از طرفی در نگاه کلی می‌توان فضای بینابین دو مکان را حریم معرفی کرد و در نگاهی خاص که این فضا گونه‌ای تقدس برای فضای دوم به همراه می‌آورد علاوه بر ایجاد واسطه‌ای بین دو مکان فضای دوم معرف کاربران خاصی است که مجاز به ورود

کالبدی آن، عوامل تغییر فضاهای میانی استخراج و در قالب یک نتیجه‌گیری کلی بیان می‌شود (شکل ۶).

پیامد و نتیجه تحقیق از نوع بنیادی- راهبردی می‌باشد. این نوع تحقیق شناخت دانش بشری را گسترش می‌دهد و آن را به مفاهیم عینی نزدیکتر می‌کند و همچنین یک شناخت از معماری گذشته ایران ایجاد می‌کند. روش گردآوری داده‌ها بر اساس اسناد و مدارک «آرشیو- کتابخانه ای» است. مطالعات اجتماعی انجام شده در عصر قاجار و پهلوی از طریق کتب و مقالات در این حوزه، به انجام رسیده است. مقاله از منظر زمان مقطعی (دوره قاجار و پهلوی اول) و محدوده مکانی آن، شهر تهران می‌باشد (شکل ۷).

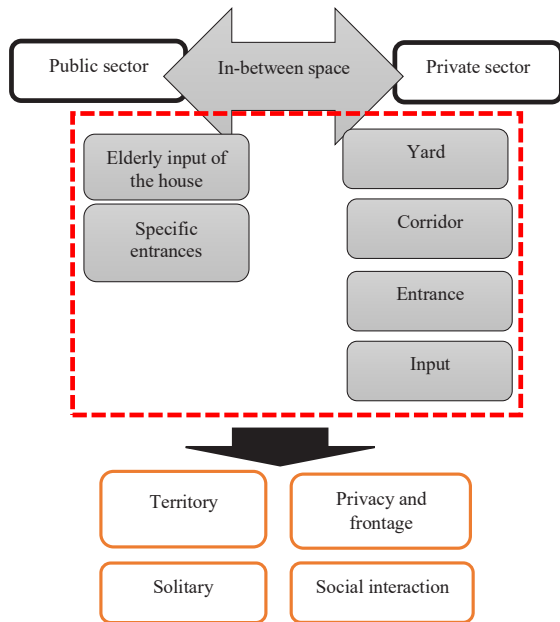

Fig. 5. Formation elements of in-between space and its notions in traditional houses

لازم است ابتدا مدلی از آنها ساخته شود. این کار اغلب با استناد و تمسک به منابع مانوس پیشین صورت می‌گیرد. یک مدل باید چنان باشد، که اگر این ساختارها و مکانیسم‌ها را به درستی بازنموده باشد، پدیده‌ها به طور علی قابل تبیین خواهند بود (Beliky, 2019: 148).

منطق پس‌کاوی و با توجه به رویکرد مقاله، که فضا صحنه انتخاب شده است، برای کشف علت تغییرات در فضاهای میانی در خانه ابتدا طبق نظر جانسون عوامل موثر بر تغییرات ارزشی در جامعه ایران در عصر قاجار و پهلوی اول مورد موشکافی قرار می‌گیرد و سپس با مطالعه تعاملات و کنش‌های صورت گرفته در خانه‌های این دو دوره و مطالعات

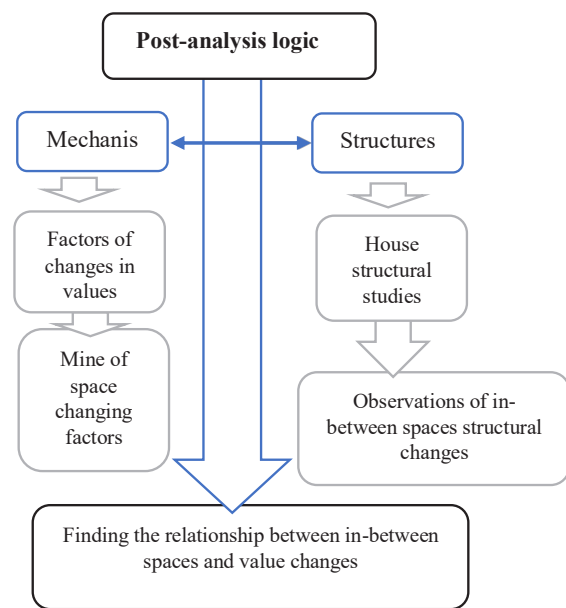

Fig. 6. Methodology in post-analysis logic

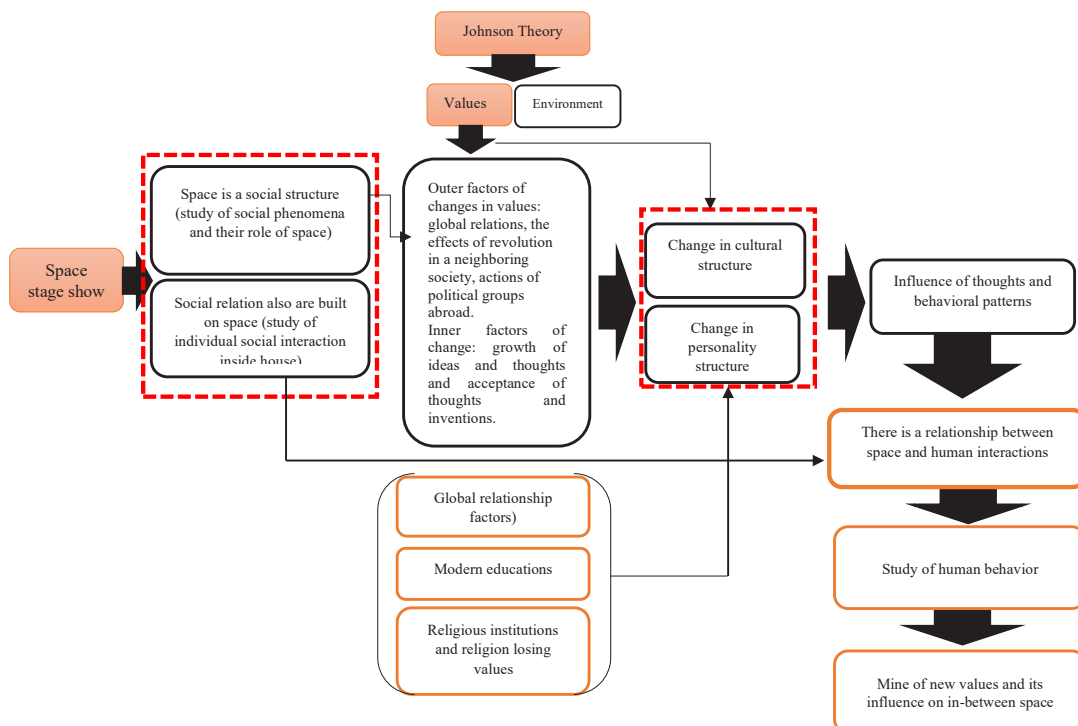

Fig. 7. The research model

یافته‌ها

عوامل تغییر در ارزش‌ها طبق نظریه جانسون در جامعه ایران، مقوله‌ای بسیار مفصل است که پرداختن به آن در قالب یک مقاله امکان‌پذیر نیست، بنابراین در این نوشتار سعی شده است به اختصار به مهمترین آنها پرداخته شود.

از مهمترین ابزار ارتباطاتی که نقش بسیار مهمی در بروز تحول در ارزش‌های فرهنگی در سطح کلان و نظام شخصیتی در سطح خرد در جامعه قاجار و پهلوی اول داشته است، تاسیس وزارت امور خارجه می‌باشد، که نقش بسیاری در تغییرات سیاسی کشور در عصر قاجار داشته است. با ساخت این وزارتخانه‌ها، زمینه نگاه تخصصی‌تر به غرب و الگوبرداری از راه و روش‌های غربی فراهم شد. تلاش‌هایی در جهت تدوین و اجرای قانون و نیز تشکیل دارالشورای دولتی و مجلس و مشورت خانه در شکل اولیه آن، گامی بلند و روبه جلو تلقی می‌شد (Malai Toani, 2013: 147). از طرفی دیگر تأسیسات تلگراف و لزوم اداره آن به سبک غربی و در عین حال حضور مأموران انگلیسی در تلگرافخانه‌ها و تعامل آنها با مردم و پرهیز آنان از اخاذی‌های متداول مأموران دولتی، ایرانیان را بیش از پیش با نحوه‌ی عمل اروپاییان آشنا ساخت. گاه همین انگلیسی‌ها به داور اختلافات محلی و تلگرافخانه‌ها به محل بست‌نشینی تبدیل می‌شدند (Kurzon, 1988: 734). بنابراین این موضوع خود عامل مهمی در انتقال فرهنگ غربی به بطن جامعه سنتی ایرانی فراهم آورد.

از دیگر عوامل بیرونی تغییر در ارزش‌ها، تماس‌های فکری و ایدئولوژیکی با غرب از طریق نهادهای نوین آموزشی می‌باشد که زمینه رواج مفاهیم و اندیشه‌های جدید، گرایش‌های نو و همچنین مشاغل جدید را فراهم ساخت (Abrahamian, 2018: 66).

تأسیس دارالفنون و دیگر نهادهای آموزشی و نیز اعزام دانشجو به خارج، دست کم در سه سطح، جامعه و حکومت ایران را تحت تأثیر قرار داد؛ نخست، موجب تحول عقلانی جامعه و تضعیف علوم سنتی آن زمان شد؛ دوم، از طریق نگارش و ترجمه آثار علمی جدید، دامنه دانش غربی در کشور وسیع گشت و دریچه‌ای به سوی علوم و تفکر نوین گشوده شد؛ سوم، صنف تازه‌ای از دانش‌آموختگان پدید آمدند که عمدتاً نوگرا، تحول‌خواه و روشنفکر بودند (Admit,

1998: 354-355). اما در دوره پهلوی اول، نظام نوین آموزشی ایران در سال‌های ۱۳۰۴ تا ۱۳۰۹ شکل گرفت. مکتب‌خانه‌ها تعطیل و به مدارس جدید تبدیل و روحانیون از آموزش رسمی حذف گردیدند و ضوابط وزارت فرهنگ حکمفرما شد و تسلط کامل دولت بر نظام آموزشی علاوه بر مدارس مذهبی شامل مدارس خارجی و اقلیت‌ها نیز شد، از طرفی در این دوره گسترش آموزش در سطح بالاتر شامل زنان نیز شد (Khalili Kho, 1995: 159). به واسطه این اتفاقات نسل جدید روشنفکر و طبقه اجتماعی شکل گرفت که در پیشبرد اهداف مدرنیته در کشور موثر بودند. از طرفی با تغییراتی که در نظام آموزشی کشور رخ داد، جایگزینی دروس غیرمذهبی در مدارس، حذف روحانیت از نظام آموزشی و اداری کشور، سبب گشت جدایی معناداری بین نهادهای مذهبی از نهادهای حکومتی برقرار گردد و به سبب این اتفاق تحولات وسیع اجتماعی- فرهنگی در جامعه به وقوع پیوست؛ که از آن می‌توان به در انزوا قرار دادن روحانیت شیعه و اجرای قاطع سیاست تغییر لباس و غیره اشاره نمود، که اثرات فرهنگی بسیاری در جامعه داشت. جدول ۲، عوامل تغییر در ارزش‌ها در جامعه ایران در دو دوره قاجار و پهلوی اول را طبق نظریه جانسون نشان می‌دهد.

مطالعه زندگی روزمره در عصر قاجار و پهلوی

فضایی که انسان در آن زندگی روزمره خود را سپری و زیست می‌کند، مقوله‌ای اجتماعی است. این فضاها فرهنگ‌ها، ارزش‌ها و باورهای هر جامعه‌ای را در خود نمایان می‌کنند. بنابراین مطالعه زندگی روزمره در شناخت فرایندهای اجتماعی و همچنین تاثیر تغییرات اجتماعی بر زندگی‌های افراد را نمایان می‌سازد، فلذا مطالعه آن از ضروریات شناخت تغییرات در جوامع است.

نظام خانه و خانواده در عصر قاجار و پهلوی اول

نظام قدرت و سیاست در ایران نظام پاتریمونیالیسم بود، پاتریمونیالیسم سنتی مانع شکل‌گیری فردگرایی و کردارهای سیاسی و آزادی اندیشه و عمل می‌شد (Weber, 1996: 351). در چنین جامعه‌ای که شاه در رأس امور بود، نظام خانواده نیز با توجه به چنین نگرش حاکم بر جامعه بر اساس نظام مردسالاری اداره می‌شد، و زندگی دسته‌جمعی متداول بود. زیرا در بین مردان عصر قاجار چند همسری مقوله‌ای

Table 2. Values' changing factors in Iranian society

Jonson theory	Important factors in Iranian society	Qajar and Pahlavi I era
Inner and Outer factors of change values	Global relationship factors	Construction of embassies in Tehran, establishment of telegraph by the British
	Modern educations	Establishment of newspaper, translation of books, establishment of Dar al-Funun, sending students to France, establishment of new schools, expansion of education for the general public and women, establishment of Tehran University
	Religious institutions and religion losing values	Separation of religion from politics, weakening of scholars in administrative and decision-making institutions of the country

و مستقل بودند. همان طور که دکتر اتحادیه (۱۳۸۸)، با توجه به خاطرات اعتمادالسلطنه، اشاره به آوازخوانی زنان در کنار مطربان در دوره پس از مشروطه و همچنین ورود برخی مردان به حرمسراها می‌کند و علت آن را ارتباط بین مردان ایرانی با زنان خارجی و رفت و آمد زنان ایرانی با زنان خارجی می‌داند. این اتفاق زمینه آشنایی زنان و مردان ایرانی را با فرهنگ غربی، تسریع نمود و سبب گشت در نظام خانواده تغییرات بسیاری پدید آید. یکی دیگر از تغییراتی که در زندگی مردان اشراف در اواخر عصر قاجار اتفاق افتاد، این مساله بود که پس از مشروطه دیگر چند همسری مرسوم نبود و این عامل در دگرگونی ساختار خانه‌ها تأثیرگذار بود و سبب گشت اندرونی‌هایی که مخصوص همسران آنها بود، از میان برود (Ar-maghan et al., 2014). بنابراین، با کوچک شدن ابعاد خانوار در عصر پهلوی اول ساختار خانه‌ها نیز دگرگون شد. با سادگی پلان‌ها و کاهش تعداد فضاها به دلیل دگرگونی الگوی زندگی و همچنین حذف فضای هشتی و تغییر ارزش مکانی حیاط و... از ویژگی‌های کالبدی این بناهاست (Monestrioli, 1979: 58).

نقش زن و مرد در خانواده در عصر قاجار و پهلوی اول

نقش‌های اعضای خانواده در دوره قاجار به خوبی تعریف شده بود و زن و مرد از هم جدا بودند. سرپرست خانواده تمامی تصمیمات مهم را می‌گرفت و دیگران ملزم به اطاعت بودند. مردسالاری از ویژگی‌های مهم نظام خانواده به شمار می‌رفت. او به رفع نیازهای تمام خویشاوندان خود می‌پرداخت. مرد و زن هم به لحاظ اجتماعی و هم به لحاظ کار از یکدیگر جدا بودند. زن کارهای مرتبط با خانه و فرزندان را انجام می‌داد و مرد موظف به تأمین مایحتاج زندگی بود. خانواده، مرکزی پویا بود که کارهای متنوعی در اوقات مختلف سال انجام می‌داد ولی ساختار و عملکرد آن بر اساس نظام تثبیت شده و پذیرفته شده‌ای بر مبنای اعمال و مناسک مذهبی بود. نیازهای خانواده همچنین در راستای آداب و هنجارهای تثبیت شده در ارتباط با نیازهای روز بود و به وسیله خدمتکار یا کسبه و کارگران صورت می‌پذیرفت (Etehadieh, 2010).

تغییر در نظام خانواده، الگوی فعالیت‌ها را که در گذشته حاکم بود دگرگون نمود. اینک نقش زن و مرد معطوف به حضور زن در خانه و مرد بیرون از خانه نیست، با فراگیر شدن علم‌آموزی و مهارت‌آموزی و ورود زنان به بازارهای کار، زندگی شخصی و اجتماعی افراد را دگرگون کرد. در حوزه اقتصادی در دوره پهلوی، شرایط کار در جامعه صنعتی نوین کاملاً متفاوت از دوره‌های قبل شد و جدایی قابل توجهی بین زندگی خصوصی و عمومی (کار) ظاهر گشت. زنان و مردان موظف بودند نیمی از روز را در محل کار و بقیه اوقات را در خانه بگذرانند و طبیعی بود که در این شرایط، مسئله رسیدگی به خانه و فرزندان و ایفای نقش‌های

متداول بود، بنابراین ساختار خانه (معماری داخلی) و عملکردهای مختلف در آن بر اساس نقش و تعداد زنان تعریف می‌شد. هر خانه بسته به استطاعت مالی صاحب خانه و تعداد همسران آن دارای چند اندرونی و بیرونی بود (Armaghan et al., 2014). ساختار و کارکرد خانه و خانواده، به ترتیب اولویت، بر اساس مناسک مذهبی، نظام خانوادگی ایرانی و حرفه سرپرست خانواده تعیین می‌گردید (Mahda-vi, 2013: 116). نکته‌ای که باید به آن اشاره کرد این است که وجود حیاط‌های مرکزی متعدد و کنار هم قرار گرفتن آنها به گونه‌ای که در عین استقلال با یکدیگر رابطه نیز داشته باشند، حضور چند زن (همسر، مادر و ...) را در خانه اعیانی مرد ایرانی دوره قاجار ممکن می‌کرده و امکان حفظ حریم خصوصی افراد را مهیا می‌ساخته است. به عنوان نمونه آشپزخانه‌ای در هر اندرون به همراه خدمه و آشپز در خدمت زن بود و آشپزخانه دیگری در بیرونی به مرد خانه و مهمانان او اختصاص می‌یافت. از آنجایی که خانه ترکیبی کامل و تمام شده محسوب نمی‌شده است، امکان توسعه یا تغییر خانه می‌بایست وجود می‌داشت. توسعه خانواده منجر به تغییر شکل خانه یا جابه‌جایی کارکرد فضاها درونی و بیرونی یا ایجاد فضاهای مورد نیاز همچون آشپزخانه مجزا، می‌شد. این تغییرات با ملاحظه آسایش افراد زیست‌کننده فضای خانه و همچنین حفظ جایگاه و فردیت افراد و روابط بین اعضای خانه و حریمیت صورت می‌گرفته است (Mustofi, 1993: 435). تا اواخر قاجار، در خانه‌های طبقه متوسط وضع به شکل قبل بود؛ هنوز حیاط به معنی فضای اصلی و میانی نقش ایفا می‌کرد و همواره فضایی مستقل بود که مستقیماً از در ورودی به آن وارد نمی‌شدند؛ در واقع حیاط در میانه خانه بود؛ حتی اگر خانه کوچک بود، حیاط دستکم از دو سو محدود به عمارت‌هایی بود که معمولاً یک طرف آن فضاهای خدماتی نظیر انبار و مستراح و مطبخ و سوی دیگر آن فضاهای اصلی زندگی یعنی شاه‌نشین و اتاق‌ها بود. ورودی از سوی فضاهای خدماتی بود و در نتیجه، همه باید ابتدا وارد هشتی و دالان و سپس حیاط می‌شدند. حتی اگر چنین فضاهای پیش ورودی به هر علت وجود نداشت، جلوی در ورودی، به فاصله‌ای از در، پرده‌ای می‌کشیدند که فضای حیاط از فضای ورودی جدا شود. همه این‌ها نشان می‌دهد که حیاط بخشی مهم از خانه بود و نه مفصلی برای رسیدن از خیابان به خانه (Beheshti, 2015: 236). اگرچه پیش از این، خانه‌های شهری اشراف همان الگوی حیاط مرکزی را داشت و خانه‌باغ‌هایشان کوشک بود، اما این الگوی کوشکی به پیروی از ویلاهای غربی به خانه‌های شهری آنان نیز تسری یافت (Ibid: 231).

نظام خانه در عصر پهلوی اول

اما در عصر پهلوی کثرت‌گرایی عصر قاجار رو به انحطاط رفته و خانواده‌ها متمایل به زندگی هسته‌ای

خانوادگی برای هر دو جنس در کنار انجام وظایف شغلی جدی شد (Rastegarkhald, 2009: 17).

در بررسی چگونگی الگوی مصرفی خانوارها در عصر قاجار و پهلوی اول باید به سبک زندگی آنها اشاره شود. خواروبار سالیانه، ماهیانه و روزانه بسته به دوام و قابل دسترس بودنشان، تهیه می‌گردید. زنان چه در طبقات بالا و چه طبقات پایین، برای خرید مواد غذایی از خانه بیرون نمی‌رفتند. در خانه‌های اشرافی ناظری وجود داشت که مسئول خرید خواروبار خانواده بود، در حالی که در خانواده‌های کارگری، شوهر خرید خانه را انجام می‌داد. به طور کل همکاری زنان برای برپایی میهمانی خانوادگی، محدود به کارهای درون خانه می‌شد؛ البته آنها بعضاً از دوره‌گردان خیابانی هم خرید می‌کردند (Mahdavi, 2013: 122-123).

در ارتباط با تهیه مایحتاج زندگی در عصر قاجار و پهلوی اول، باید گفت ابتدا اکثریت موارد مصرفی خانوارها در خانه تهیه و مصرف می‌شد، مانند پخت نان و...، اما با گذر زمان تغییراتی در تهیه اسباب زندگی فراهم شد و بسیاری از این کالاها از دکان‌ها و یا دست‌فروش‌های محلی تهیه می‌شد. در اواخر قاجار به غیر از تهیه غذا و لباس، فعالیت‌های دیگری در راستای نگهداری خانه، حیاط، لوازم منزل، لوازم آشپزی، رختخواب و مبلمان باید صورت می‌پذیرفت. این کارها عمدتاً توسط کارگران دوره‌گرد یا پیشه‌وران انجام می‌گرفت. در اواخر این دوره با توجه به اینکه بیشتر فعالیت‌هایی که تا پیش از این توسط اهالی خانه انجام می‌شد به بیرون از خانه انتقال یافته بود، موجب شکل‌گیری مشاغل جدید شده بود (Mahdavi, 2013) که اوج آن را می‌توان در عصر پهلوی اول مشاهده نمود.

در ارتباط با تهیه آب در خانه‌های عصر قاجار و پهلوی اول باید گفت، اکثریت بناهای اعیانی دارای آب‌انبار بودند که در زیرزمین واقع بود. از این آب برای شرب، شستشو و آشپزی استفاده می‌نمودند. در این بناها و بناهای مردم عادی، حیاط به عنوان بخشی مهم و ضروری در خانه‌ها به شمار می‌رفت که برای مصارف گوناگون از این فضا استفاده می‌شد. در بسیاری از بناها جوی آبی به خانه‌ها راه داشت و مورد مصرف اهالی خانه قرار می‌گرفت، اما تدریجاً که تغییراتی در نحوه آبرسانی پدیدار شد، این کار به وسیله بشکه‌های آبی صورت می‌گرفت که با چارپایانی مثل اسب و الاغ کشیده می‌شد. اما در کنار اینگونه آبرسانی‌ها، در بیشتر خانه‌ها آب‌انبارهای کوچک و بزرگی نیز می‌ساختند که اواخر شب که احتمالاً آب نهرها و جوی‌ها کمتر آلوده بود، از طریق آنها به آب‌انبارها آب می‌انداختند (Farmahini Fara-hani, 2013: 232). نکته قابل توجه اینکه آب شرب مورد استفاده اعیان، از طریق چاه به درون خانه می‌آمد؛ همچنین بعضی از خانه‌ها قناتی از خود داشتند. آب‌انبار که مکانی خنک بود، برای ذخیره

نمودن غذاهای فاسد شدنی نیز مورد استفاده قرار می‌گرفت.

با شروع عصر پهلوی، با توجه به اینکه بسیاری از فعالیت‌ها در خانه انجام نمی‌شد، سبب گشت، حیاط خانه به عنوان انجام اعمال اقتصادی، تفریحی و برگزاری مراسم جایگاه خود را از دست بدهد. با شکل‌گیری مراکز انجام خدمات به شهروندان، مانند رستوران‌ها، تالارها، کودکانستان‌ها و .. محل کار و حرفه از خانه جدا شده، پختن نان و برخی از غذاها به کارخانه‌ها و مؤسسات سپرده شد، باشگاه‌ها، هتل‌ها و رستوران‌ها، برگزاری مهمانی‌ها، عروسی‌ها و عزاداری‌ها را عهده‌دار شدند. در گذشته ساکنین خانه اکثر مایحتاج خود را در خانه و یا در باغات خود تولید می‌کردند و در خانه، آن محصولات به مصرف می‌رسیده است. از سوی دیگر مطبخ خانه محلی برای آماده‌سازی و تهیه مواد غذایی بوده و تنها محل پخت و پز نبوده است. مواد غذایی در خارج از خانه تهیه می‌شود و تنها در خانه مصرف می‌شود. بیشتر فعالیت‌هایی که خانواده‌ها در گذشته در خانه خود انجام می‌دادند، در حال حاضر عمدتاً در مراکز مختلف بیرون از خانه انجام می‌گیرد (Gharib, 1998).

در ارتباط با فعالیت‌های تفریحی در عصر قاجار باید به این نکته اشاره کرد که با توجه به جنسیتی بودن فضاها در مقیاس کلان (شهر) و خرد (معماری)، فعالیت‌های تفریحی محدود به مناسک مذهبی، حمام رفتن و.. می‌شد و بیشتر فعالیت‌ها در شهر هم محدود به حضور مردان بود. اما این اتفاق در عصر پهلوی اول کاملاً متفاوت از دوره قبل بود؛ با شکل‌گیری قشر متوسط جدید در جامعه که شامل متخصصان حرفه‌ای مانند پزشکان و مهندسان، استادان دانشگاه، آموزگاران، هنرمندان، وکلا، روشنفکران و دانشجویان، مدیران و کارکنان اجرایی و تخصصی بود، با توجه به مطرح شدن دسته‌ای از نیازهای ثانویه، به سمت استفاده از کالای فرهنگی و همچنین تفریحات سالم گرایش پیدا کرده، در صد ارضای هدفمند نیازهای روحی و فکری و جسمی خود برمی‌آمدند. مطالباتی چون کتاب و نشریات متنوع و مفید، سالن‌های تئاتر و سینما، سالن‌های ورزشی، آزادی‌های مدنی و سیاسی، وجود احزاب و تشکل‌های غیردولتی، مشارکت در بافت حقوقی و سیاسی کشور و...، همه در ذیل این عنوان جای می‌گیرند (Bashiriyeh, 2017: 24-25; Rafipour, 2018: 458; Metabli, 2016: 80).

بنابراین در عصر پهلوی تفریحات افراد رنگ و بوی تازه‌ای به خود گرفت. اتحادیه در این باره می‌گوید: رفتن به کافه و رستوران از جمله تفریحات جدید بود. این کافه‌ها و رستوران‌ها در بسیاری زمان‌ها برای جلب مشتری موسیقی هم داشتند یا عصرانه همراه با رقص ترتیب می‌دادند. هتل امپریال در خیابان لاله‌زار اعلانی در روزنامه چاپ کرده بود با این محتوا که چای عصر با موزیک آماده است. یکی

که در دوره قاجار نیز متداول بود، بازی در کوچه و برزن‌ها بود. با توجه به اینکه هنوز کوچه‌ها به خدمت ماشین در نیامده بودند و درصد زیادی از مردم اتومبیل شخصی نداشتند، فضای خلوت و باز کوچه و حیاط در بسیاری از ساعات روز به محل بازی‌های کودکان، نوجوانان و جوانان اختصاص داشت. اما با اشغال کوچه و حیاط توسط اتومبیل‌ها، نوع بازی‌ها نیز تغییر نمود (Fayaz Bakhsh, 2013: 6).

دیگر از تفریحات، بالماسکه بود که برای بهترین رقص و بهترین لباس جایزه هم می‌دادند. زیاد بودن مراسم بالماسکه، شاید به آن دلیل بود که مردم در آن شناخته نمی‌شدند؛ اغلب نوشته می‌شد ورود خانم‌ها به همراه آقایان مجاز است (Etehadieh, 2013). تاثیر یکی از تفریحاتی بود که تا اندازه‌ای جنبه فرهنگی داشت و مورد استقبال مردم قرار گرفت. یکی دیگر از تفریحات کودکان و نوجوانان

Table 3. Daily life and housing type

Daily life	Qajar	Pahlavi I	Features of houses in Qajar era	Structural features during Pahlavi I
Structure of house and family	Developed family structure, strong kinship (group life)	Transformation of traditional structure and loving core family structure	Shape and function of house based on women's role, existence of inner and outer, space including entrance, hall way, ... was necessary. There was a curtain separating the spaces.	Simplicity of hallway and reduction in the number of spaces was different from previous era due to the formation of civic spaces, non-gender space, changes in life styles, deletion of some inner spaces and changes in the location of yard. Formation of kitchen in the center of house and some rooms around it is among the features of houses of this era.
Role of men and women	Division of the responsibilities between men and women (women at home and men outside). After constitutional revolution: relationships between Iranian men and foreign women after the revolution. Polygamy has changed among people.	Cooperation among men and women (inside and outside), separation between private life and public world of work.	Civic spaces were just like architectural spaces and women were not allowed in them. Houses were made of variety of spaces.	
Interactions and entertainments	Environment is limited to some religious beliefs in necessary activities such as prayer, bathing and shopping.	Participation in public spaces such as the movies, cafes, hotels and theaters, ... Participation of both men and women beside one another. Groceries are prepared outside the houses. Omission of yard from social-economic interactions. Workplace and life are separated from each other. Some institutions are responsible for preparing food (e.g. restaurants), gyms, hotels, restaurants, holding parties, ceremonies and funerals.	Several rooms for daily activities, eating and sleeping. Furniture is seen in some rich houses to serve guests. Yards played a significant role in the formation of some ceremonies and activities of individuals.	
Consumption patterns	In the beginning of Qajar era, all daily necessities were prepared at home, while, at the end of the era, this was done through local providers such as bread and food preparation. At the end of this era, most of the household fixings were done by the local door-to-door handymen. Water is provided through streams, water tanks and water wells.			

هشتی‌های اختصاصی چند بنا) از بین رود. از طرفی در بافت جدید شهری، معماری متفاوت از قبل شکل گیرد که به معماری خیابانی معروف شود. این بناها برون‌گرا و رو به گذر هستند که در اواخر عصر قاجار در شهر تهران پا به عرصه وجود نهادند و تعاریف فضای میانی را دگرگون نمودند. در دوره پهلوی اول تغییرات گسترده‌ای در حوزه شهری اتفاق افتاده است. تخریب بافت کهن، شکل‌گیری خیابان‌های جدید و متقاطع و ظهور عناصر جدید شهری همانند پارک‌ها و بوستان‌ها و عناصر جدید معماری شهری، به یکباره چهره شهر تهران را دگرگون نمود. از طرفی قرارگیری ساختمان‌ها در سایت با توجه به گذرها و خیابان‌های جدید، مفهوم فضای میانی در شهرهای جدید دگرگون گشت.

مطالعات در حوزه نقشه‌های شهری نشان می‌دهند، با گسترش اولیه شهر تهران در عصر ناصری تغییرات عمده‌ای در بافت کهن آن رخ نداده است و تنها، ساخت خانه‌باغ‌هایی در خارج از شهر و نیز برخی خیابان‌های تفریحی مانند لاله‌زار شکل گرفته‌اند که جنبه تفریحی داشته و عده‌ای خاص از آن استفاده می‌نمودند. بنابراین فضاهای میانی تغییراتی در این دوره به خود ندیده است. با گذر زمان و در گسترش دوم شهر مطابق نقشه‌های به جا مانده در عصر ناصری، تغییراتی در شهر اتفاق افتاده و سبب گشته فضاهای میانی نیز تا حدودی دچار دگرگونی گردند. از مهمترین این اتفاقات ساخت خیابان‌های جدید در شهر و عریض شدن برخی از معابر می‌باشد، که سبب گشته فضاهای میانی

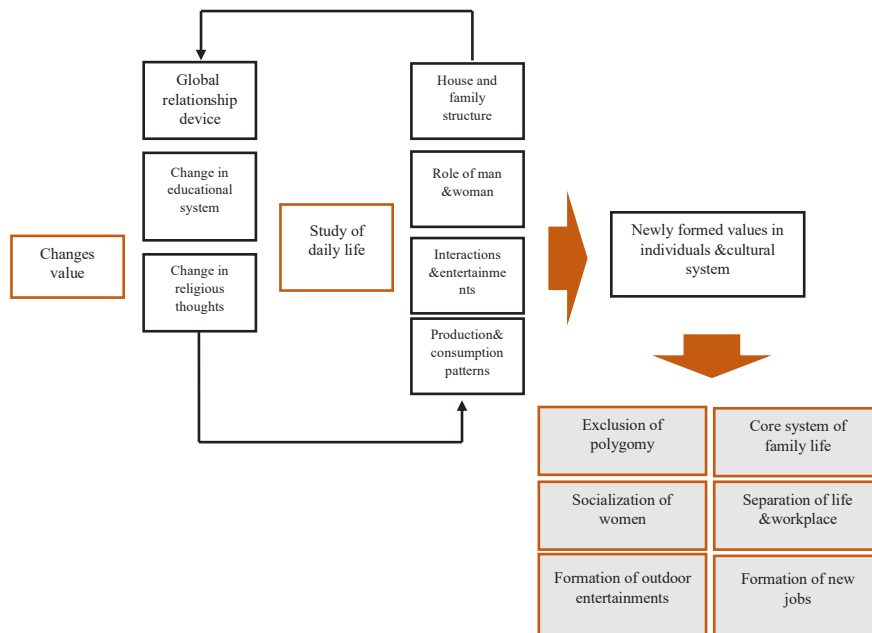

Fig. 8. New values mine

Table 4. Civic changes illustration from Qajar until Pahlavi I era

	<p>Development of civic spaces which were influential in the development of in-between space.</p>	
<p>The process of city development in civil plans Macro scale The plan of Tehran encircled in Shah Tahmaseb territory in 1269 (Qobadian, 2015,107)</p>		<p>(Qobadian, 2015,71)</p>
	<p>Initial development of Tehran, destruction of gardens around Tehran, hull of squares and new streets outside the city (beginning of Naseri Era)</p>	
<p>The plan of Caliphate of Tehran, plan of Austrian architecture, Kershish. (Bani Masoud, 2016, 79)</p>		<p>Mokhber-o-doleh Square (Bani Masoud, 2016, 80)</p>

Table 4. Civic changes illustration from Qajar until Pahlavi I era

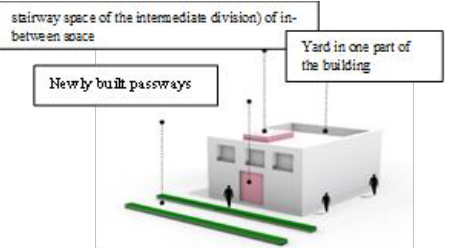

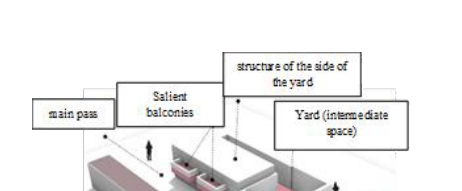
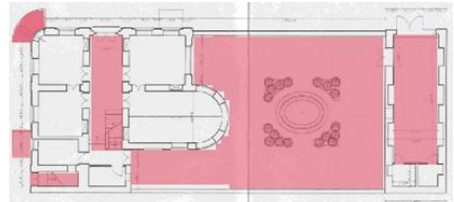

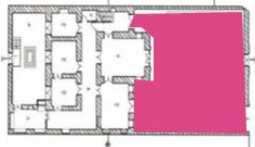
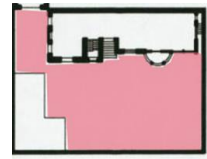
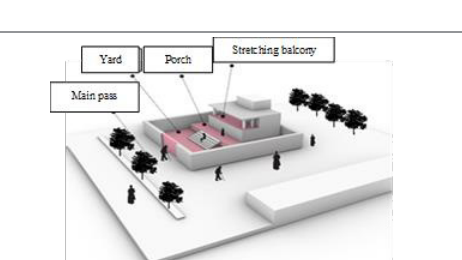

	<p>Second development, sidewalks became straightforward and formation of new streets outside the Tahmasebi territory, formation of new architecture looking forward (end of Naseri Era).</p>	
<p>Plan of Tehran development from four directions until 1933, (Habibi, 2018, 129)</p>	<p>Bab Homayoon Street (Bani Masoud, 2016,98).</p>	
	<p>Third development, destruction of old structure, sidewalks became wide and straightforward, changes in the house construction pattern (begin from the end of Qajar era until Pahlavi II).</p>	
<p>The development plan of Tehran until 1957 (Habibi, 2018, 169)</p>	<p>Lalezar street in Pahlavi I era. Extrovert architecture, wide and forward streets for cars.</p>	

Table 5. Diagrammed analysis of in-between spaces in Qajar era

Diagrammed analysis of in-between space in Qajar era Input and entrance/hallway/inner yard/multiple structure specific input	Categorized plans of Qajar and Pahlavi I eras	
<p>Stage 1: house pattern from beginning of Qajar era until Naseri era</p>	<p>Imam Jomeh house (Kanj Nameh, 2019, 172)</p>	<p>Qavam-o-dolleh house 9(Kanj Nameh, 2019, 194)</p>
	<p>Vesal house from the end of Qajar and beginning of Pahlavi era (Kanj Nameh, 2019, 214)</p>	<p>Pirnia house from Qajar era (Kanj Nameh, 2019, 189)</p>

Table 5. Diagrammed analysis of in-between spaces in Qajar era

Diagrammed analysis of in-between space in Qajar era Input and entrance/hallway/inner yard/multiple structure specific input	Categorized plans of Qajar and Pahlavi I eras	
Stage 2: House pattern from the end of Qajar era until the beginning of Pahlavi I (Summer house)	Teimortash house of Pahlavi I (Cultural heritage Archive of Tehran Province)	
		
Stage 2: House pattern from the end of Qajar era until the beginning of Pahlavi I (Forward-looking extrovert architecture)	A house in Dolat Neighborhood from Qajar era (Ramazan Jamat, Akbari 2014, 193)	The house of Fariborz Shahryar from Pahlavi I (Cultural Heritage Archive of Tehran Province)
		
	The house of Matin Daftari (Cultural heritage Archive of Tehran Province)	
		
Stage 3: extrovert architecture of mid Pahlavi era	Minaee house (Cultural Heritage Archive of Tehran Province)	Bahar house (Cultural Heritage Archive of Tehran Province)
		
End of Pahlavi era: Initial modern architecture	Shahnaz building (Initial modern) (Bani Masoud, 2014, 242)	Aslani Villa building on Enghelab street, 1936, (Initial modern)

** Color pink in both plans and diagrams represents in-between space

در تغییر فضای میانی مطرح است، در این بخش ضروریست بحث خود را در این زمینه‌ها مطرح نمود.

۱. تغییر در نظام خانواده: شامل هسته‌ای شدن نظام خانواده، منسوخ شدن چند همسری و اجتماعی شدن زنان به واسطه تحصیل و داشتن شغل، در عصر قاجار و پیش از آن مفهوم خانه و نحوه ساخت آن بر اساس نظام جنسیتی و اهمیت نقش زن تعریف می‌شد که این اتفاق به واسطه یک سلسله مراتب از درون به بیرون صورت می‌گرفت. در جامعه سنتی زن می‌بایست به دور از چشم مرد نامحرم قرار گیرد و به واسطه این تفکر و نظام ارزشی کالبد خانه با رعایت حریم و ایجاد محرمیت و خلوت برای اهالی خانه به واسطه عناصری همچون، هشتی، دالان و

بحث و نتیجه‌گیری

طبق مطالعات انجام شده در این مقاله و رویکرد آن (فضا صحنه نمایش)، بین فضا و تغییرات اجتماعی یک رابطه متقابل وجود دارد. با کنکاش در این مفهوم مشخص می‌شود، فضا به واسطه تعاملات و مسائل اجتماعی ایجاد می‌شود و از طرفی فضا، عامل اصلی شکل‌گیری تعاملات انسانی و مسائل اجتماعی در جامعه نیز می‌باشد.

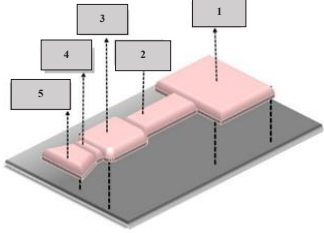
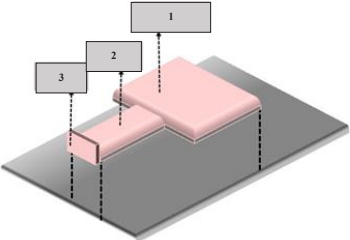
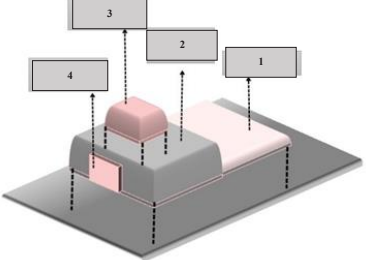
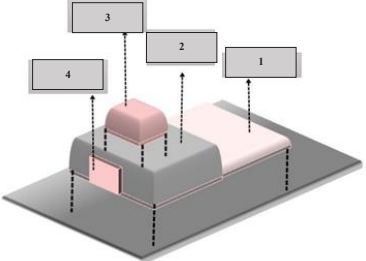
طبق نظر جانسون تغییرات ارزشی یکی از مهمترین عوامل ایجاد کننده تغییرات اجتماعی خوانده می‌شود و طبق مطالعات انجام شده در این زمینه و نیز مطالعه زندگی روزمره افراد در قالب خانه، مواردی استخراج شد که به عنوان عوامل مهم

واسطه این اتفاقات می‌توان تغییر در کالبد خانه‌ها را به خوبی درک نمود. پس در این مورد بین فضا و تغییرات ارزشی کاملاً رابطه متقابل را می‌توان مشاهده نمود.

۲. جدایی کار از محل زندگی و شکل‌گیری مشاغل جدید: در گذشته با توجه به الگوی زیستی و فکری اکثریت رویدادها (عروسی و عزاداری و...) و نیز بسیاری از فعالیت‌های زندگی و شغلی، در خانه اتفاق می‌افتاد. بنابراین الگوهای ساختاری خانه مانند داشتن چندین حیاط و دالان‌های مرتبط با آن، پاسخگوی نیازهای روحی و جسمی ساکنان خانه‌ها بود. اما با تغییرات رخ داده در جامعه علی‌الخصوص شکل‌گیری مشاغل جدید، همانند کار در کارخانه‌ها، ادارات و ارگان‌های دولتی در عصر پهلوی اول،

حیاط‌های اندرونی و بیرونی تامین می‌شد، اما با تغییرات اجتماعی رخ داده در جامعه که در عصر قاجار به واسطه ارتباط با غرب شکل گرفت، سبب گشت ارزش‌ها و باورهای افراد در مقیاس کلان (نظام فرهنگی) و مقیاس خرد (نظام شخصیتی و فردی) دچار دگرگونی شود. این اتفاق در دوره پهلوی اول با تغییرات عمیقی از بالا به پایین به واسطه رضا شاه، در جامعه ایران اتفاق افتاد. از مهمترین این اتفاق‌ها، تغییر در شیوه آموزشی کشور بود که سبب گشت الگوهای فکری و رفتاری اکثریت افراد جامعه تغییر نماید. با این اتفاقات، تغییراتی در نظام خانواده و تغییر الگوی زیستی زن ایجاد گشت. دیگر باور به دورماندن زنان از نگاه مردان رو به رنگ باختن رفته و مردان نیز متمایل به تک همسری شدند و به

Table 6. Process of skeletal development

	Skeletal developments process of in-between space from Qajar until Pahlavi I	Description of in-between space skeletal changes
Stage 1	1. Yard, 2. Pass way, 3. Entrance, 4. Host Room, 5. Specific Entrances 	In the building of early Qajar era just like the time before it, the hierarchy of setting in-between spaces from inside to outside has been observed carefully. Based on the conducted studies, in the mid Nasri era, some of the edifices have western decorations, though, no change has occurred in the house structure. Therefore, no change in the in-between spaces of these buildings has been observed, just as in Imam Jome's house.
Stage 2	Yard (1. Building at the center of the yard, 2. Pass way, 3. Entrance with no host room) 	In the late Naseri era and until Qajar era, edifices have been constructed for rich families within which some changes are seen (e.g. Vesal house as well as Pirnia house) in which yard is no more located in the center and is just reduced to the passage way and even in some case, it is just limited to a narrow space in the entrance. Most of these houses have their yards in their centers, which is even seen in Pahlavi I era (e.g. Teimortash house)
Stage 3	1. Yard on a side of the building, 2. Two-story building on the passage, 3. Stairway box, 4. Direct entrance 	Another formed pattern in the late Qajar era is the extrovert pattern of multi-floor structures facing streets and squares which is so common in Pahlavi I era (e.g. Fariborz Shahryar house). This pattern which is totally new and modern, in-between space is totally chargehand is just seen in heights, i.e. in-between space is being limited to stairway in the entrance which is responsible to divide spaces and guide guests. Another important issue is that due to the existence of squares and streets, the entrance of house is facing outside directly which makes in-between space less significant.
Stage 4	1. Yard on a side of the building, 2. Two-Story building on the passage, 3. Stairway box, 4. Wide balconies on the passage 	Next pattern which becomes common from mid Qajar to its end is the construction of extrovert structures with wide balconies which play the role of semi-private, semi-public spaces. In this pattern, building and yard are totally separated from one another, i.e. building is seen bare on a side of the yard and people can enter the yard directly and in-between space which is located between them, is not seen here. Wide balconies facing yard and work as in-between spaces are common in this era. Mossadegh and Minaee houses are examples of this kind. After the formation of initial modern architecture in the late Pahlavi I, with its specific features like mixing simple volumes to form more solid forms, focusing on wide porches and balconies and focusing on entrance stairways that are seen in previous summer houses, led to some new definitions for in-between spaces.

امکان تعامل را بین افراد ایجاد می‌کردند.

از طرفی حیاطها و عناصر پیرامونی آن به عنوان مهمترین اجزای قلمروهای خصوصی که مرکز فعالیت‌های اهل خانه بود، در گذر از قاجار به پهلوی در بسیاری از بناها کمرنگ و در برخی دیگر حذف شده است. مطالعات کالبدی نشان می‌دهند در دوره پهلوی اول مفهوم جدیدی از قلمرو در پیوند بین خانه و خیابان ایجاد می‌شود و آن اضافه شدن بالکن به بناها است. بنابراین با تغییر در ارزش‌ها مفاهیم فضای میانی دچار تغییر شده و به واسطه این اتفاق، شکل، کارکرد و معنای این فضاها تغییر نموده است.

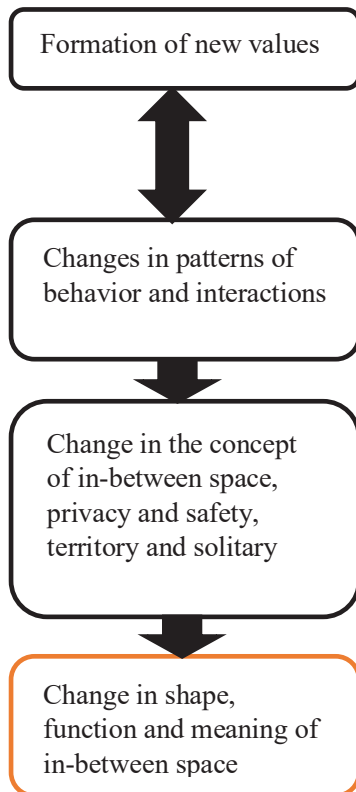

Fig. 9. Research conclusion

پی‌نوشت

1. Markus
2. در علوم اجتماعی دو برداشت از تغییر اجتماعی وجود دارد: یک برداشت به مفهوم وسیع و دیگری به مفهوم محدود. تغییر اجتماعی به مفهوم وسیع، معمولاً در نظریه‌های فرهنگی و مردم‌شناسی تقریباً همان معنی گذار تاریخی دارد. جامعه‌شناسانی که اصطلاح تغییر اجتماعی را در سطح وسیع کلمه به کار می‌برند، سعی‌شان بر این است که اختلافات نظام‌های سازمان اجتماعی را در طول تاریخ نشان دهند و کوشش می‌کنند که منابع و قواعد و نظمی را که در تغییر شکل یک نظام به نظامی دیگر مؤثر بوده، باز شناسند و با تمایزات، مناسبات اجتماعی-اقتصادی را آنگونه که در نگرش مارکس مطرح است، نشان دهند. در تغییر اجتماعی به معنی دوم، به معنی محدود کلمه که بیشتر توسط جامعه‌شناسان جدید به کار گرفته می‌شود، تاریخ مد نظر نیست؛ بلکه تغییراتی که منحصر به واقعیت‌های اجتماعی یک دوره است، مورد توجه است.
3. Isaac Newton
4. Gottfried Wilhelm Leibniz
5. Michel Foucault
6. Anthony Giddens
7. Pierre Bourdieu
8. Practice Spatial
9. Representations of Space

شکل‌گیری سالن‌های مراسمات و رستوران‌ها، سبب گشت بسیاری از فعالیت‌هایی که پیش از آن در خانه انجام می‌شد، به بیرون منتقل شود و به سبب این موضوع در شاکله و ساختار خانه‌ها تغییرات وسیعی اتفاق افتاد تا پاسخگوی نیازهای جدید و تعاملات آنها باشد. با جدا شدن فضای کار از خانه، نیازی به برخی از فضاها نبود. بنابراین با گذر زمان، فضاهایی حذف و فضاهای جدیدی جای آن را گرفت. بنابراین با تغییر در تعاملات و کنش‌های انسانی، فضا نیز رو به دگرگونی و تغییر رفت.

۳. شکل‌گیری تفریحات جدید در بیرون از خانه: طبق مطالعات انجام شده در عصر قاجار اکثریت تفریحات افراد خصوصاً بانوان و کودکان، در خانه انجام می‌شد و نظام شهری به گونه‌ای ساخته شده بود که مناسب زنان نبود؛ بنابراین فضاهای درونی خانه کاملاً مطابق نیازهای زنان و کودکان ساخته می‌شد. اما با ورود به دوره پهلوی و تغییرات رخ داده در کالبد شهری و ساختار اجتماعی، زنان به بیرون از خانه راه یافتند و زمینه‌های تحصیلی، کاری و تفریحی آنان فراهم شد و این اتفاق عامل مهم دیگری از تغییر در تعاملات انسانی و نیز تغییرات فضایی و همچنین فضای میانی شد.

در یک جمع‌بندی کلی، می‌توان گفت با تغییرات رخ داده در جامعه و به واسطه شکل‌گیری تعاملات و کنش‌های جدید، مفاهیم فضای میانی، از جمله حریم و محرمیت که نشأت گرفته از نقش زنان در خانواده و جامعه دارد، رو به دگرگونی رفته و در بناهای دوره پهلوی اول رنگ و بوی این مفهوم همانند گذشته خود نباشد.

از طرفی در عصر قاجار به سبب زمینه‌های فرهنگی و الگوهای فعالیتی افراد، خلوت مطلوب به واسطه درونگرایی بناها و اختصاصی و قومی بودن معابر (بن‌بست‌های اختصاصی چند خانواده یا قوم)، در مقیاس خانه و بیرون تامین شود. اما با گذر از عصر قاجار به پهلوی و دگرگونی‌های اجتماعی رخ داده در جوامع، تغییرات محسوسی در مفهوم خلوت و نحوه دستیابی افراد به خلوت ایجاد گشت. با عرضه خدمات شهری گسترده (خیابان‌کشی‌های وسیع)، گذرهایی که در عصر قاجار محلی برای تامین خلوت اقوام بودند، از بین رفتند و افراد برای تامین خلوت و تعامل با دیگران به کافه، رستوران و پارک‌ها که عناصر جدید شهر مدرن هستند، پناه آوردند.

همچنین مطالعات نشان می‌دهند، با گذر از عصر قاجار به پهلوی در قلمروهای مرتبط با خانه در مقیاس خصوصی و نیمه‌خصوصی - نیمه‌عمومی تغییرات محسوسی رخ داده است.

در عصر قاجار، هشتی‌های اختصاصی و جلوخان‌ها، عناصر پیوند دهنده و جدا کننده خانه با محله بودند و به عنوان یک قلمرو نیمه‌خصوصی - نیمه‌عمومی شناخته می‌شدند و دستیابی به خلوت و

تأییدیه‌های اخلاقی

نویسندگان متعهد می‌شوند که کلیه اصول اخلاقی انتشار اثر علمی را براساس اصول اخلاقی COPE رعایت کرده‌اند و در صورت احراز هر یک از موارد تخطی از اصول اخلاقی، حتی پس از انتشار مقاله، حق حذف مقاله و پیگیری مورد را به مجله می‌دهند.

منابع مالی / حمایت‌ها

موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

مشارکت و مسئولیت نویسندگان

نویسندگان اعلام می‌دارند به‌طور مستقیم در مراحل انجام پژوهش و نگارش مقاله مشارکت فعال داشته و به‌طور برابر مسئولیت تمام محتویات و مطالب گفته‌شده در مقاله را می‌پذیرند.

References

1. How Iran faced new social and cultural developments in Pahlavi I era, (2016), Parastoo Rahimi speech with Dr. Mansoure Etehad-iyeh, the great center of Islamic Library (The center of Iranian-Islamic Researches)
2. Abrahamian, Bravand (2020), Iran between two revolutions, translated by Ahmad Gol Mohammadi and Mohammad Ebrahim Fattah, Tehran, Ney Publication
3. Adamiyat, Fereydon, (1980), Amir Kabir and Iran, Tehran, Kharazmi
4. Afrogh, Emad (2018) SPACE AND Society (space and social inequalities), Tehran, Tarbiyat Modares
5. Aminzadeh, Zhila (2014) Comparing Shariati opinion and Motahhari's on social revolutions, Tehran, Ghalam Publication Company
6. Armaghan, Maryam; Soltanzadeh, hussin and Irani Behbahani, Homa (2016), architecture nad culture among rich families in Tehran during Qajar era (2014) Iran Humanatarian researches, 3(1): 29-50
7. Arnet, Hana, (2019) Revolution, translated, Ezatollah Fooladvand, Tehran, Kharazmi
8. Badii, Nahid (2003), dividing walls, connecting territories (ph.D thesis), Tehran, Tehran University
9. Balilan Asl Lida; Etesam, Iraj and Eslami, Gholamreza (2013) The role of intermediary space to personalize the spatial territory of Iranian historical culture, City Identity, No. 8, 59, 71
10. Balilan Asl, Neda (2009) The influence of intermediary space on the continuity of architectural space and city in Iran (case studt: city of Tabriz) (ph.D thesis), Tehran, University of Science and Research
11. Bani Masoud, Amir (2016) Iranian contemporary architecture, Tehran, Honar Publications
12. Bashiriyeh, Hussin, (2009) Democracy lessons

10. Representational Spaces

11. Value

ارزش‌ها در جامعه‌شناسی به باورهای ریشه داری اطلاق می‌کنند که اعضای یک جامعه در آن سهیم هستند؛ به این ترتیب ارزش‌ها به عنوان یکی از بنیادی‌ترین عوامل در نحوه شکل‌گیری خرده‌نظام‌های اجتماعی در بخش‌های مختلف آن همانند خرده‌نظام‌های خانوادگی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی و.. تاثیرگذارند؛ زیرا این ارزش‌ها هستند که برای مردم یک جامعه مشخص می‌کنند چه روشی درست و چه روشی نادرست است.

12. Francic Bacon

13. Rene Descartes

تشکر و قدردانی

موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در انجام این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافی برای ایشان وجود نداشته است.

- for everyone, Tehran, Negah-eMoaser
13. Beheshti, Mohamad (2018) House from the early Pahlavi I to the 40s, Architectural studies of Iran, no.10, 22-242
14. Beliki, Norman, (2021) Design of social researches, 2019, translated by Hasan Chavoshian, Tehran, Ney Publications
15. Etehadieh, Mansoureh (2010), Women who saved hats under their scarves, Tehran, Iran History Publication
16. Fakuhi, Nader (2018) Civil Humanitarian, Tehran, Ney Publications
17. Falsafi, Nasrollah (1967), The life of Shah Abbas I, Vol.2, Tehran University Publications
18. Farmihani Farahani (2013), Tehran in the passage of time (from old Tehran to today's grand Tehran). Tehran, Badraghe Publications
19. Ghaffari, Gholamreza and Ebrahimi, Luoyeh (2008), Social changes sociology; Tehran, Egra
20. Ghobadian, Vahid (2015), Architecture in the Naseri Court, Tehran, Pashoten Publications
21. Gol, Yun (2005), Life in in-between buildings, translated by Shima Shašti, Tehran, Jahad daneshgahi Publications
22. Habibi, Mohsen (2019), From Shar to City, Tehran, Tehran University
23. Haeri, Mohamad Reza (2015), Culturak House of environment, Tehran, Studies of civil Engineering and architecture
24. Jilnits, Andeji, (2016), Space and social theory; translated by Mahmud Shorje, Tehran
25. Johnsons-Chalmers (1980) Revolutionary evolutions, translated by Elyasi, Tehran, Amir Kabir
26. Kersan, George (1989), Iran and the issue of Iran, translated by Gholamali Vahid Mazandarani, Tehran, Science Cultural
27. Khalilikho, Mohamadreza (1995), Development and construction in Reza Shah era, Tehran, Jahad Daneshgahi

28. Kohen, Elvin (2002) Stanford, Theories of revolutions, translated by Alireza Tayyeb, Tehran, Ghomas
29. Kuplan, Lurence (1997), Comparative studies of revolutions from Keramol to Castrol, translated by Mohamad Abdollahi, Tehran, University of Allameh Tabatabaei
30. Lafafchi, Minoo; Jahandar, Nasim(2013) Privacy and intermediate space in traditional architecture with an approach to develop local patterns in Iranain contemporary architecture, National conference of 100 years of architecture and civil engineering, Iran, karaj
31. Madanipour, Ali (2009), The public and private spaces of city, translated by farshad Nourian, City planning and process company Publication
32. Mahdavi, Shirin (2014), A critical look at Iranians daily life during late Qajar era, translated by Hussin Mahdavi Nodijeh, Payam Baharestan, 2, 5(19), 114-132
33. Mollaei Tvani, Alireza (2013), Analysis of the Constitutional revolution's economic-political causes, social history researches, Research center of humanitarian and cultural studies 2 (2), 135-159
34. Moor, Wilbert (2005), Social changes, translated by Parviz Salehi, Tehran, Samt Publications
35. Mostofi, Abdollah(1993), The story of my life with Qajar's social and official history, Vol.2, Tehran, Zavar Publications
36. Motallebi, Masoud (2009), Middle-class political role and function in Islamic republic of Iran, Sociology, 2009, no.8, 13-80
37. Pakzad, Jahanshah (2015)Theoretical principles and civil design process, Tehran: Shahidi
38. Rafipour, Faramarz, (2000); Society's Anatomy, Tehran
39. Ramezan Jamat; Zeinab Akbari (2014), cultural developments of Teharn in Qajar era, changes in the setting of houses compared with city passages; Journal of historical Sociology, 5(1) 176-202
40. Rastegar Khaled, Amir (2009) Family, Job, gender; Tehran, The center of women social committee
41. Rezakhani, ZHila (2011) details in architectures, Ph.D. thesis, Tehran, Tehran University
42. Roccher, Guy (2019), social changes, translated by Dr. Mansour Vosoghi, Tehran, Ney Publications
43. Sasani, Mojgan (2015)The humanitarian analysis of in-between space in traditional as well as contemporary housing of Shiraz, (ph.D thesis) Tehran, Science and Research University
44. Shahri, Jaffar (1998), Old Tehran, vol. 4, Tehran, Amir Kabir Publications
45. Siyahkali, Mahsa (2020), reanalysis of the role of in-between space and the analysis of children interactional behaviors, the hidden ring in the spatial solidarity of Iranian schools (ph.D thesis) m Tehran, Science and Reseach University
46. Tavassoli, Mahmud (2016) The methods and techniques of civil design and Iranian habitual spaces, Tehran, Iranian Architecture and civil engineering Publications
47. Weber, Max (1996), Economy and Society, Translated by Manouchehri, Torabi Nejad, Emadzadeh,; Tehran: Moli.

دو فصلنامه علمی
معماری و شهرسازی ایران